

EXTRAS DIN

DACOROMANIA

BULETINUL MUZEU-
LUI LIMBEI ROMÂNE

ANUL I. (1920) :: CLUJ.

Omagiu din partea autorului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Hogea

CLUJ, 1920.

EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL“

Originea rom. SAT.

Filologia românească oscilează încă, în ce privește originea acestui cuvânt, între lat. *satus* și alb. *fšat* (din lat. *fossatum*).

Controversa dăinuște mai ales din două cauze, — una sentimentală: greutatea de a renunța la un prototip latin atât de ademenitor, alta tehnică: unghiul redus, supt care a fost privită problema, care, de fapt, trebuie pusă în cadrul larg al „filologiei comparate.“

Să încercăm a o face.

1. Pentru derivarea din lat. *satus* (de la *serere*), '(câmp, ogor) sămănat', ar vorbi următoarele considerații:

a. Vr. *sat*, 'câmp', din Coresi (invocat de d. S. Pușcariu, „Zeitschrift für rom. Philologie“, XXXVII, 113), și din Psalt. Șcheiană: „Adapă toate ferile *fsatelor*“ (Ps. e. III, v. 11; ed. Candrea, II, 214) = *potum praebeant omnibus animantibus agri* (la Dosofteiu: „câmpului“); cf. II, 96 (Ps. XLIX, 11).

b. Rom. *miriște*, 'loc unde a fost o sămănătură, lan', față cu sl. *mir*, 'lume, mundus' (cf. preot de mir), și germ. *Dorf* (got. *daurp*, 'Acker'), la a cărui basă, ca și la aceea a rus. *de-révnya*, 'sat', dialectal: 'Pflugland' (litv. *diruvà*, 'Acker'), stă ideea de 'arătură, ogor' (cf. O. Schrader, *Die Indogermanen*, p. 40).

2. Pentru derivarea din alb. *fšat*, resp. lat. *fossatum* (*massatum*, admis ex aequo de G. Meyer, *Alb. Wörterb.*, e inutil și imposibil, pentru motivele ce se vor vedea) pledează următoarele împrejurări:

a. Vr. *fsat*, pe care etymonul *satus* îl lasă neexplicat;

b. Greutatea de a admite existența a două cuvinte de origini diferite: unul, *sat*, latinesc, altul, *fsat*, albanez;

c. Absența unei reale dificultăți semantice, în ce privește trecerea de la *fossatum* la *fšat* (*fsat*, *sat*).

D. Candrea (*Straturi de cultură și straturi de limbă*, în „Viața Nouă“, IX, p. 317 sq.) citează pe mr. *fusat* 'șanț' (Vlaho-Clisura), pe it. *fossato* și fr. *fossé*, idem, pentru a conchide că *fossatum* 'sat' se va fi dezvoltat dintr'o construcție ca: *sisto ad fossatum*, 'staț, locuiesc lângă șanț', etc., devenită apoi eliptică: (*ad*) *fossatum*.

Ceva este, de sigur, în această argumentare. Cred, toți, că n'avem nevoie de asemenea artificii, pentru a înțelege procesul de prefacere a sensului.

Du Cange înregistrează o întreagă serie de *fossata*: de la *fossatum*¹, 'vallum, fossă', până la *fossatum*², 'territorium, ut videtur, certis limitibus quasi fossato circumdatum'.

Nu e acesta, în esență, înțelesul primitiv al cuvântului nostru? — Cheia o dă *fossatus*³, 'exercitus, seu potius castra, vallo et fossis circumdata' (*ibid.*; cf. vs. span. *fonsato*, vport. *fossado*, „armată“): datele istorice-culturale confirmă, că acest *fossatus* trebuie privit ca termenul intermediar între *fossatum* 'șanț' ('tranșee'!) și (*f*)*sal*. Caracterul „militar“, războinic, al așezărilor omenești se împletește, în adevăr, pretutindeni, cu cel „civil“, pașnic, — la origine, adesea, pastoral, — și lucrul nu va surprinde prea mult într'o epocă de „armată constructivă“ *verheeren* 'a pustii' (de la *Heer* 'armată') n'a fost totdeauna și exclusiv rostul unei armate, care, cu tot *populari* 'pustiesc', rămâne, în sens pozitiv, un *populus* (cf. *Glotta*, III, pd. 196, 599), un *στρατός* = *στρατός* sau *λαός* (cf. *pâlc*, 'stol, ceată', sl. *polkū*, germ. *Fussvolk*, *Kriegsvolk*, etc.). Iar a transforma o locuință provizorie, improvizată în vederea luptei, în una definitivă, statornică, nu e câtuși de puțin un proces nefiresc.

Astfel, mgr. *φοσ(σ)ᾱτο(ν)*, *φουσᾱτον* 'στρατόπεδον' (cf. Du Cange, *Gloss. Graec.*; G. Meyer *Neugr. Stud.*, III, 72) e perfect sinonim cu ngr. *κατοῦνα* 'camp, quartier, cantonnement' (Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 342), care e identic cu *cătun(ă)* al nostru¹, ca și cu vsl. *кaтoннa* 'παρεμβολή, castra', propriu: 'catonament' (cf. *cantone*), însemnând și: 'locus mulgendis aestate ovibus' (Miklosich), 'Hirtendorf' (v. *Indogerm. Forschungen*,

1) Cf. *cătun*, „locuință de purcari și pescari“ (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 329); la Români de Serbia (v. Giuglea-Vălsan, glosarul): *cătun*, „colibă, bordei“; cf. nr. *călive*. — Despre *cătunul* meglinit, v. Papahagi, *Megleno-Români*, I, p. 40 și urm. (megl. *clieti*, „cămăruța unde se păstrează haine, lăzi, etc.“, e identic cu *kleti*, *kletišta*, „locuințe de păstori“ în evul mediu; cf. vbug. *klet* b, 'ταμεῖον, ὄχημα, Gemach, Zelle', etc.: Berneker, pp. 517—8). — *Catuna* își numesc „cătunarii“, lăieșii și căldărarii noștri „cortul“ (cf. *șatra*), pentru care există și termenul *țara* (Barbu Constantinescu, *Probe de limba și literatura Țiganilor din România*, p. 38): cf. bulg. *katún*, *katúnin*, „nomadisierender Zigeuner“, *katúnište*, „Zigeunerlager“ (Berneker).

XXXIII, 431 sq.); astfel, ngr. *μετάτο*, 'έταιρεία ποιμένων', 'fromagerie' (Legrand, *o. c.*, 349), it. *metato*, log.-campod. *medau*, rom. *mă cunetătesc* (*Rev. critică-literară*, IV, 87; acesta ar cadra totuși cu etymonul *comitatum*, propus de Iannarakis și respins de Legrand, *l. c.*, și G. Meyer, *Neogr. Stud.*, III, 45), etc., au la basă, toate pe lat. *metatum*, termen tehnic pentru 'cartier' militar (cf. *Rheinisches Museum f. Philologie* pe 1915, p. 157); precum fr. *château*, it. *castello*, mlat. *castellum* au la basă pe *castrum*, *castra*, 'lagăr, tabără'. (Cf. încă: *-chester*, paralel cu *-wick* = l. *vicus*, din n. de localități engleze; apoi: cech. *kostel*, „Kirche“ = lat. *cas, tellum*: Kretschmer, în „Archiv f. sl. Philologie“, XXVIII, p. 159; sârb. *costol*, în *Costolac* = *Viminacium*; turc.-dobr. *Chiosteli*). Rom. *cetate*, 'place-forte, forteresse', față cu lat. *civitas* (*civis*) și gr. *πόλις* (*πολίτης*) față cu *ἀκρόπολις* (cf. lat. *arx*, germ. *Burg* propr.: „jeder Ort, der Schutz [bergen!] gewährt“) sânt tot atât de instructive).

Și lucrul e foarte natural. Același „instinct (conservativ) al proprietății“ și aceeași necesitate a apărării, care fac pe gospodar să-și *îngrădească*, să-și *înprejmuească* cu *gard* adecă, *ograda* sau *curtea* (cf. germ. *umfrieden*, *Friedhof*, lat. *cohors*, *hortus*, *χόρτος*): 'ogradă', 'grădină!'), au făcut pe om să-și *îngrădească* și așezările comune (cf. *poarta țarinei* de la satele noastre³): sl.

1) Cf. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 156: „Das Hirtendorf heisst seit dem 13. Jahrhundert „Katun“; es ist ein Lager, nach der militärischen Terminologie der Byzantiner.“ — Un interesant termen de comparație oferă și acele *katama* din Sudul Abisinieii, „des postes ou villages palissadés“, „des habitations de montagne“, de care se vorbește în „Revue Critique“ din 1920, p. 410 (după un studiu al lui H. Dehérain). — Pentru *palissade* însuși (din *pal*, lat. *palus*, „par“), cf. rom. *palancă* (cu „pârînge“!), lat. *crebrisuro*, „vallum crebris suris, id est palis, munitum“ (Ennius, ap. Festus, ed. Lindsay, p. 51). — Despre raportul dintre gr. *πόλις* și lat. *Urbs*, v. studiul lui E. Kornemann, în rev. „Klio“, V, p. 72 și urm.

2) Pentru *Curtea-de-Argeș* (= „Palatul de reședință domnească de pe apa Argeșului“), cf. *Rușii-de-Vede*, *Vălenii-de-Munte*, etc.

3) Interpretarea ca „loc de percepere a vămii (rut. *caryna*)“, analog *rohatcei*, „barierei“, de la târguri, (Miklosich) e exclusă printr'un *mezökapu*, „poarta câmpului“, copia 'i unguerească din Valea Crișului-Negru, unde sânt sate care-o păstrează până azi (v. St. Györfly, *Das Ungartum im Tale der Schwarzen Körös*, p. 41 și urm.), cum o păstrează și atâtea sate românești din Ardeal. În cutare localitate, din aceași regiune crișană, poarta însăși a dispărut, păstrându-se numai numele de odinioară: „Porkolat“ (Györfly, *l. c.*). Cf. încă expresiile rom. pop. *a se îngrădi cu cineva*, „a găsi la el spriijin, bunăvoință“, *a face sat cu cineva*, „a se întovărăși, a se înțelege cu dânsul“

grad 'oraș' (cf. *Grădiște*,¹ *Tirgoviște*, „loc unde a fost un oraș”, *Seliște*, „loc unde a fost un sat”, megl. *Cătuniști* „loc unde a fost odată cătun”, *Băciliști*, „loc unde a fost târlă, băcie”: *Papahagi*, *Meglano-Români*, II, 38), rus. *gorod* (cf. *gorodiște*, rom. *Horodiște*) sânt — cu toată împotrivirea lui Jagić — același cuvânt cu rom. *gard*² (v. Hasdeu, *Etym. Magn*, III, col. 2801; cf. vr. „*grădișul cetății*” din *Düchiti*, ed. Iorga, p. 99, de fapt: *îngrăditura*, fr. *enclos*, lat. *pomerium*, „incintă”), *grădină* (cf. mgl. *Gărdiña*), germ. *Garten*, întocmai precum celt. *dunum* 'oraș' (cf. *Noviodunum*, „*Târgu-Noș*”³) și engl. *town*, idem (cf. *Newton* — *Newtown*, „*Târgu-Noș*”), sânt același cuvânt cu germ. *Zaun* 'gard' (v. Schrader, *o. c.*, p. 38); cf. danes. *Kirkegaard* și *Kjöbenhavn* (-*havn*, -*haga*, fr. *haie*: *La Haie*). Lat. *forum* însuși nu înseamnă, originar, alta decât 'umfriedigender Raum': de la *forus*, 'Planke' (Walde, *Indogerm. Forschungen*, XXXIX, p. 74).

Despre lat. *oppidum* ne învață însuși Caesar: „*Oppidum* autem Britanni vocant, cum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandae causa convenire consuerunt” (*De bello Gallico*, V, 21); iar Varro (*De lingua Latina*, V, 32): „*Oppida* condebant in Latio *etrusco ritu* multi, id est iunctis bobus, tauro et vacca, interiore aratro circumagebant sulcum (hoc faciebant religionis causa die auspicato), ut fossa et muro essent muniti. Terram unde exculpserant 'fossam' vocabant et introrsum factam 'morum'”.

Dar, cu acestea, ne-am întors — *ad fossatum*. Cetitorul s'a lămurit, sperăm, asupra tranziției lui *fossatum* de la înțelesul de 'șanț, tranșee', la acela de (*f*)*sat*.

1) Un sens special al cuvântului *grădiște* e acela de *popine*, „urme rămase în bălți din terasele inferioare dunărene, îngropate supt sedimente” (v. *Analele Dobrogei*, I, p. 597); cf. *Dict. Acad.*, s. v. — *Pogârzie* din rev. „*Ion Creangă*”, VII, 203 *pogârzie, *podgrăziă: *podgrad*, „suburbie, varoș”.

2) Slav. *grad*, *gard* însuși ar represintă pe vgerm. *gardas*, got. *gards* (cf. *garto*), „*Einfriedung, Saalbau*” (cf. *sala*, fr. *terre de sale*: *Wilser, Die Germanen*, II, 329), „*Hofraum (ogradă), Baumgarten (grădină) und Holzzaun (gard)*”; obiceiul de a întemeia sate din case izolate prin ogrăzi apare ca specific german la Tacit (*Germania*, 16: „*vicos locant non in nostrum morem connexis et cohaerentibus aedificiis [συναρισμός!]*: suam quisque domum spatio circumdat. . .”). Cf. însă *Tucidide*, I, 10, 2.

3) Cf. și W. Meyer-Lübke, *Die Dunum-Namen*, în „*Zeitschr. f. fr. Spr. u. Litteratur*”, XLV (1911), p. 310 și urm.

Etymonul lat. *fossatum* ni se pare, de fapt, preferabil rivalului său *satus*: tot atât de potrivit ca înțeles fundamental (chiar sensul de 'ar, cultiv' nu lipsește lat. *fodere*!), perfect clar ca evoluție semantică (dacă *grad* 'oraș', lit.: 'loc încunjurat cu gard' a putut fi numit după *gardul* împrejmuitor, de ce nu s'ar fi putut numi și *fsat*, 'sat', după *fossatum*, 'șanțul încunjurător?'), formal, el are nețăgăduitul avantajiu de a explica varianta arhaică *fsat*, fără a trebui să recurgem la mijlocirea alb. *fšat* și, cu atât mai puțin, la ipotesa, neverosimilă, a unei duble proveniențe.

V.

Elemente latine.

Aret.

Expresia *în aretul vântului* = *obviam vento*, vor dem Wind (Lex. Bud.), ca și poziția accentului: *âret* (cf. Hasdeu și Tiktin, ad voc.), trimite la lat. *halitus*.-m (sc. venti), lit. „suflarea (vântului)“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

La cele spuse altă dată în acest sens („Arhiva“ din Iași, XX, 528), adăugim acum: lat. *halitus* s. *alitum* = aura venti (Thes. gloss. emend., I, 511), it. *alito di vento*, idem (Tommasèo), cors. *alitu*, *alda* (dell'aria), „alito, spiro, soffia“ (Falcucci).

Dintre explicările mai recente, aceea a lui Auerbach (în „Anuarul“ Weigand pe 1913, p. 212) reînvie pe *erectum*, iar a lui Viciu propune, din parte-i, pe sicil. *arretu*, „arreri, arrè, addietro“ (*Limba română poporană și dialectul sicilian*, p. 79).

Berc.

Înțelesul de „scurt de coadă“ (cf. recitativul copilăresc: „melc, melc, *codobelc*“ = *codoberc, după: *codolat*, *codalb*, *codoroș*, *codobatură*; mr. *scurtabec* = *scurtaberc ? v. Dalametra) concordă foarte bine cu lat. *brevis* (*brevi coda*), iar, supt raportul formal, dintr'un lat. *brevicus (cf. *breviculus*) am putea avea rom. *berc* (pro *brec), după cum dintr'un lat. **scrobula avem scobură* (pro *scobură).

Observație. — *Berci* din „berbeci de-aceia berci“ (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, *Glos.*) ar putea fi și alt cuvânt (slav); varianta din Giuglea-Vâlsan (*Dela Români din Serbia*) are: „berbeci belgi“, ‘albi’ (p. 388).

Fiulă.

Variante: *fiolă*, *hiulă*, *hiolă*.

Intrebuițat numai în Moldova (cf. *Dicționarul Academiei, ad voc.*) și numai în locuția: *a luă în hiulă*, „a lua în răs, a lua la vale, a luă înainte“, propr.: „a înțepa, a împunge, a luă în furculiță, în frigare, în coarne“ (?) — Exemple, v. o. c., unde adaugă: *a luă în hiula calului*, probabil: „în pieptul (furca pieptului) calului“ (în „Istoria Troadei“, la N. Iorga, *Fase sufletești și cărți reprezentative la Români*, p. 30; cf. „Povesté unui conon de împărat cu un hărap și cu un cal de lemn“, în *Bianu, Catalogul mss. rom.*, I, p. 622). *Fiul*, glosat: „coamă“ (confusie între κόμη și κόμμα? — cf. totuși *buclă* = fr. *boucle*, propriu: *fibula* = *buccula*), din „Fisiologul“ vr. publicat în rev. „Ion Creangă“, IX, pare a fi rezultatul unei erori de transcriere din partea editorului, care a înțeles pe -z, echivalent în speță cu -ă (*fiulă*), ca -ă, și l-a lăsat netranscris.

Dacă înțelesul propriu presupus de noi e exact (cf. fr. *brocard, brocarder*, „piquer par des railleries“, față cu fr. *broche*, „țapușă, frigare“, ngr.-pop. σοβλα, „broche“, „țâglă“, propriu: „sulă“, l. *sub(ū)la*), etymonul. lat. *fib(u)la* (cf. it. *fibbia*, mgr. φίβλα, ngr. φίμπλα, „Schnalle“), se impune. Cf. dr.-dial. *fiulare, hiulare*, „speteaza împreunând jugul cu policioara“ (Viciu), mr. *hiurare* (Papahagi, *Notițe etimologice*, p. 21).¹⁾

Flaur.

Se zice la „flaut“ (j. Dorohoiu, c. Târnauca).

Dacă nu e un product de contaminație (cu *fluer*), cuvântul reflectă pe lat. *flabrum*, atestat în înțeles de „flueratul vântului“.

Impătrez.

‘A împătră-o = a da de bucluc: — Dacă știam, nu făceam cutare lucru! — De ce? — Păi, nu vezi? Mă cheamă la judecată! *Am împătrat-o!*’ (Intr’un ms. de povești populare din lalomița, de N. I. Dumitrașcu-Reny).

1) Obscurul *făulă*, „appearance“ (v. *Dicț. Acad.*), să nu fie, totuși, lat. *fabulla (= *fabella*)?

Identitatea cu lat. *impetrare*, „obțin“, e evidentă. — Pentru nuanța de înțeles, compară: *a se căpăta*, *a se procopsi*, *a se alege cu ceva* (rău, — ironic!).

Sugrunde.

Aurarii de la Novaci, jud. Gorj, zic așa la „streșină“.

Hasdeu (*Etym. Magn.*, t. IV, p. CXL sq.) decretează, că acest *sugrunde* este „exclusiv venețian“, neputând fi decât *sot[ti]ogrondal* din glosariul lui Boerio („quella parte del gocciolatoio della cornice per la banda al di sotto, che si forma incavata onde l'acqua non s'appicchi alle membra della cornice o altre, ma necessariamente si spicchi e cada“), și vede în el „o dovadă dialectologică decisivă“ în favoarea tesei sale „venețianiste.“

În realitate, cuvântul nu e venețian, ci latin: *subgrunda*, *suggrunda*, *-ae*, „proiectura tecti, qua stillicidium a pariete arceatur“, it. *gronda*, *grondaia* (Forcellini). Atestat la scriitorii antici (Varro, *De re rustica*, III, 3: „Apes enim subter *subgrundas* ab initio villatico usae tecto“), el ne întâmpină în latina medievală (v. Du Cange, s. v. *subgrunda*, „pars tectorum proeminens, qua aquae a muro projiciuntur“) și la humaniști; Bonfinius, între alții, îl întrebuițează (supt forma unei variante cunoscute), când vorbește de palatul lui Mateiș Corvin: „In fronte *sub grundis* [= *subgrundis*, dat. pl.!] tectorum triglyphos subjicere decreverat et qua possit arte conspicuum opus efficere“ (*Historia Hungarica*, ed. Colonia, 1690, p. 460).

Uib.

‘Strigă așa, d’a surda, în uibul locului’ (*Conv. lit.*, XLIII, p. 924). — ‘Către stârșitul lumii . . . oamenii, nemai având apă, setea îi va înțeși și vor alerga în uibul locului, căutând apă’ (Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, p. 173). — ‘Se duceau în uibul lumii toate gozurile firii, toți hârbarii fără sălaş, rătăcitori din cășlă în cășlă’ (*Convorbiri literare*, XLVI [1912], p. 989.) — ‘Uib, bucluc, pocinog’ (*Noua Revistă Română*, XIV [1913], p. 549). — *Oib*, idem (jud. Argeș, Dâmbovița, etc.).

E lat. *obvius*, *-um*, „à l’encontre, à la portée“. — Compară megl. *nuib*, ‘întâlnese’, din lat. **inobviare* (S. Pușcariu, în „Con-

vorbiri literare“, XXXIX [1905], p. 298), cum și ir. *ăniurba*, ‘intimpin’ (O. Densusianu, *Antologia dialectală*, p. 112).

VI.

Elemente grece ti.

Ahândòs.

Se întâlnește în cimilitura „fusului (incărcat de tort)“, alternând cu: *folticòs* (pentru care cf. și ngr. *φορτικός*, „de charge, grossier, encombrant“), *burduhos*, *burdios*, etc. (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 241).

Probabil, corupt din **ahondròs*, **hondròs* = ngr. *χονδρός*, *χοντρός*, „gros, grossier“ (cf. *χοντρόπανον*, „lână ordinară, pânză de saci“, *χονδροβέλονον*, *χονδροβέλωνι*, „ac de cusut sacii“, etc.). Ori = *antihos* (**andihòs*, **ahindos*) din cimil. „ușii“ (*ibid.* 120) = *ἀντίχορος*?

Cimilitura ar putea fi de provenință suddunăreană, importată la noi prin Țigani: un țig. *a(v)indòs*, „viind, fiind“, *acindòs*, „rămânând“, *basindòs*, „țipând“ (*baslò*, part. perf. al acestuia, iar nu turc. **baslū*, e țigân. „cocoș“), un *Ștefanòs*, *Gavrilòs*, *Toderòs*, chiar *Românòs*, nume de robi țigănești ai mănăstirilor bucovinene (v. Dan, *Vartolomeiu Măzăreanu*, *passim*), au același ethos specific, ca și *ahândòs*.

Cu *χονδροβέλονον* de mai sus ar fi de comparat *hondrobele* (lemne), *hodrobele* din altă cimilitură (cf. ngr.-dial. *γουτζουβέλλα* = *χονδρὸν τεμάχιον καψοξύλου* din Glosarul lui Budona, p. 82, mgl. *bilă*, „prăjină“, din Glosariul megl. al lui Papahagi, p. 58, dr. *bilă*, „trunchiu“, „scurtătură“ din Pamfile, *Industria casnică*, p. 109, r.-dial. *bel*, „instrument de săpat“, din „Documente și registre“ de I. Bogdan, p. 328, țig. *bel*, *beli*, „kleine Stange“). Poate că și *hondrolemne* = *hondrolene* (alterat prin ritm: *lemn*), *hodolene* dintr'o cimilitură a „scării“: două lemne *hondrolemne*, și mai multe *mănânțele*“ (cf. *odolean*, prin Moldova-de-Nord, nu numai nume de plantă, — v. Panțu, — ci și dublet al lui *nadolean*,

1) Un intermediar ngr. presupune, din cauza fonetismului (-nd-), și rom. *rămândă*, „iapă de soiu nobil“ (*Rev. p. ist.*, etc., I, 185), „herghelie“ (*Furtună*, *Izvodiri*, 101), *caî de romândă* („An. Ac. Rom.“, XXXII, p. 1008) = fr. *remonte*.

„de Anatolia“: „găină odoleană“, în înțeles de „mare“) conține pe ngr. χοντρος, pe care-l cuprinde, după I. Caragiani (*Studii ist. asupra Rom. din Peninsula Balcanică*), nu numai patronimicul *Hondrosom*, „Grosu (la trup)“, ci și un *hondrubălat*, „bucălat“. — *Hondronesco* (v. „Revista istorică“, VI, p. 203) = ngr. χονδραίνω, „grossir, rendre gros, devenir gras“ (Contopoulos).

Ținem să observăm aici, că, dacă nu însuși *coțoflengher*, „luceafăr“ (pe care-l derivam, în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale“, VII, 51, nota, dintr'un ngr. *κουτσοφέγγαρι, format prin analogie cu un κουτσοδαίμων, κουτσοδαίμονιο, κουτσοδαίμονακι, etc.: cf. G. Meyer, *Neogr. Stud.*, II, 97—102), cel puțin *foflengher* și *luceflengher* s. *luceflender* (la Odobescu), care cuprind în partea întâia pe ngr. φωσφόρος și rom. *luceafăr*, în partea finală ar putea fi, [nu ngr. φεγγάρι, nici rom. *fleandură* (Weidelt, etc.), ci țigăn. *-enghero* s. *-ender*, terminație a genitivului plural și sufix nominal foarte frecvent (v. P. Josef Ješina, *Români Cib oder die Zigeunersprache*, pp. 17, 25, 27): *ciriklengero*, „Vogelhändler, Vogelsteller“ (de la *cirikló*, „Vogel“), *dromengero*, „Wanderer“ (d. *drom*, „Weg“), *șafengero*, „Binder“ (d. *șafli*, „das Schaf“), *verdangero*, „Wagner“ (d. *verda*, „Wagen“), etc.

Bucherea.

Intr'o variantă din Romanța a baladei „Costea [Gelepu]“:

Avea o oaie *bucherea*,
 Care, când era vremea rea,
 Trăgea oile la perdea;
 Iar, când era vremea bună,
 Trăgea oile la pășune.
 Mai avea Costea, avea,
 D'un berbece prepeleag,
 Cu patru coarne în cap...

Păsculescu (*Lit. pop. rom.*, p. 325) explică: „lănoasă, cu lăna mare și lungă la fir“ (locul de origine, „Brăila“, greșit!).

Contextul, însă, care vorbește îndată de berbecele cu patru coarne, putând servi de „prepeleag“ (pentru atârănarea utensilelor ciobănești), pare a indica mai degrabă o „oaie rogoșă (ta-

poșă), năzdrăvană" în genul calului din „Alexandrie”, — ceea ce conduce la un prototip *vucherea = ngr. βούκερως, „cu coarne de bou”. Cf. totuși *bucălaie* (modificat supt influența ritmului?).¹⁾

Chichion.

„Embarras, mauvaise affaire” (Cihac, II, 646, care-l derivă din ngr. κελύκιον, „cilice”).

E ngr. κυκεών, „miscellanea potio”, „confusio”, „balmoș” (cf. lat. *polenta* = κυκεών, la Ovidiu, *Met.*, V, 450), „talmăș-balmeș”, „încurcătură”. — Etimologia am propus-o întâiu într-o noțită din „Neamul Românesc” pe Septembrie 1914.

Chichiță.

‘Chichiță sau chitiță = sertarul mesei’ (*Noua Rev. Rom.*, XIV [1913], p. 349).

La înțelesurile date de Tiktin, s. v., e de adăugit acela de „Geräthkasten am Hinterteil des Bootes”, menționat în Supplement (cf. Damé, *Termin. pop. rom.*, p. 126), cu același sens fundamental de „cutie, lădiță”.

1) O mai bogată recoltă de grecisme culegem din descănțece (colecția citată): »nouă zeci și nouă de tartori cu *catăroaicele* lor” (p. 139, cf. Glosarul), recte: *catăroaicele*, de la *cataroiu*, vr. propriu: „apoplexie” ngr. καταβροή, „fluxio” (cf. *κατάρατος* = *καταραμένος*, „proclcutul, dracul”, τρισκατάρατος, idem, mr. *triscatarat*) [păstrat și la „Trocarii” din Brașov, în înjurătura: *loi-te-ar* [= *lovi-te-ar*] *catăroaiele!* S. P.] (Sinonimul *urcoiu*, *urcoaie* din unele variante [Pamfile, *Sărb. de toamnă*, p. 138] corespunde lat. *orcus*, „Infern, ființă infernală, drac”); — „99 de stin'i *artitori*... 99 de sfinte *eleufome*, cu *inderile* suave [!]" (*ibid.*) = ἀρτύω, „assembler” (ori ἄρτος ἄρτος, „anaforă”?), ἐλέου ῥῶμα, „puteri ale îndurării” (s. ἐλαίου-, cf. miro-nosite?), ἔντερα, „entrailles” (cf. *cele din lăuntru*); — *roș-piroș* (p. 143.) (cf. *piroșeață*, „roșeață înflăcărată” p. 368) = *roș* + ngr. πυρρός, „roșu” (totuși cf. ung. *piros*, „roșu”). — Într’o cimilitură a fragilor sau vârtelniței (p. 83): „Intr’o foaie, *cartifoai*e șede-o oaie *oacără*” (*cartifoai*e nu e „foaie de carte”, ci *carcifoai*e = *carciofoiu*, n. de plantă, explicat de d. A. Philippide, *Zeitschr. f. rom. Philologie* pe 1907, p. 301, din *caricis folium*; cf. totuși megl. *carti*, mr. *frândză dîhicat*e = plămân: alusie la culoare?), avem pe *oacără*, bine cunoscutul epitet al oilor cu ceareăn negru împrejurul ochilor (cf. *oacheș*), devenit *oacără* în unele variante, supt influența lui *deapănă* (despre vârtelniță); dar aceasta un împiedecă pe autorul colecției să spuie în glosar, că *oacără* ar însemna: „șireată, prefăcută, hoată”: s’o fi gândind la ungurismul *ocoșă* = *okos*, „priceput, cu doxă”?), — o dovadă mai mult, pentru cine ar vedea un obstacol la etimologia noastră în explicația d-lui Păsculescu. — Aceeași interpretare fantastică a unei estropieri populare avem în cazul lui (*lac*) *chizărel* și *lac lăzărel* (Păsculescu, o. c., Glosarul) = *lac iezerel* (cf. colindul din „Analele Dobrogei”, I, 145).

E, probabil, rezultat prin asimilație din *θηκίτζα, *θηκίτσι (cf. θηκάρι, φηκάρι), deminutiv al lui θήκη, „boite, étui, fourreau“; cf. κορήτσι, κορητσάκι, „fillette“, din κόρη, „fille“, și dubletul *tichiuță-chichiută*.

Notăm, după excerptele d-lui G. T. Kirileanu, și derivatul vr. *chichicear*, „fabricant de chichițe“, din ms. 670 al Acad. Rom., f. II, 425 (sec. XVII—XVIII).

Clapă.

În expresia: *a trage (cuiva) clapa* (chiulul, renghiul).

E, probabil, mgr. κλάπα, κλάπος, ‘cippus, instrumentum quo reorum pedes constringuntur’ (Du Cange), ngr. κλάππα, „Thürriegel“, κλάπος, „Fussfessel“, κλαπωτάνος, „gefesselt“ (G. Meyer, *Neogr. Stud.*, IV). Compară expresia sinonimă *a trage (cuiva) butucul*, în care *butuc* = „obezi“: „cu *butuce* la picioare“ (Giuglea-Vâlsan, *Dela Rom. din Serbia*, p. 19); cf. *a sta la gros*: „cu picioarele băgați în *gros*“ (Dosoșteiu, citat în Dicț. Acad., s. v. *butuc*); cf. *grosi* = *butuci*, într’o poezie populară din rev. „Tinerimea Română“, I, 423; *a pune la dubă*, din pol. *dyby*, „Fussfesseln“, *dyba*, „Pranger“ (Miklosich); de asemenea: *a pune în falangă* („Cron. exped. în Moreea“, ed. Iorga, p. 11), *a duce în poante*, „Bänden“ (Iorga, *Scris și inscr. ard. și mar.*, I, p. 44); cf. și gr. χοϊνίξ, „bois percé où l’on passait les pieds des criminels“.

Halidră.

‘Gripsori înfocați, paseri cerești, carele se cheamă finix, și *halidri*’ („Intrebările lui Panaghiot filosoful“, ms. din sec. al XVIII-lea, apud N. Iorga, *Cărți și scriitori români din veac. XVII—XVIII*, p. 10).

Se identifică de la sine cu gr. ἄλυδρα, „hidră-de-Mare“.

Matracucă.

Epitet satiric pentru o femeie urâtă, cu apucături rele (lași).

E Μαντρακούκα (Daponte, Κῆπος Χαρίτων, p. 27), feminin corespunzător lui Μαντρακούκος, ὁ, „πρῶτος καὶ ἀρχηγὸς τῶν καλλικαντζάρων“ (N. G. Politis, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, II, 1328), adică șeful acelor *car. adzali*, „draci de la Bobotează“, cari se întâlnesc și la Arămâni (despre carac-

terul și originea numelui lor, v. foarte pe larg: Politis, *o. c.*, II, 1240 sqq.; cf. Legrand, *Mythologie néohellénique*, Paris 1872, p. 8). — Pentru *carcanzali*, „sufletele pruncilor nebotezați“ (rev. „Sânziana“ din Iași, I, 16), v. supt *moroii*.

Mischie.

‘Un voinic din Ceobâlcie [= Ciubărciu s. Ciobalaccie, din Basarabia?], cu sabie de *mischie*, pistoale de venetie’ (Păsculescu, *Literatură populară românească*, p. 173)¹. — ‘Pistoale de venetie, săbioare de *mischie*’ (ibid., 219) — ‘Amănar de *mischii*, de la Dunăre viu’ (ibid., 102). — ‘Rufele de primeneală, și caii de călărie, cu săbidă *mischie*’ (ibid., 218). — ‘Cuțite *mischii*’ (rev. „Tiner. Română“, II, 223). — ‘Arme de *maschiiu*’ (în „Istoria Troadei“, la N. Iorga, *Fase sufletești și cărți reprezentative*, p. 30)².

Explicația: „oțel magnetic“, pe care o dă autorul colecției în glosar, pare inspirată de Șăineanu (*Infl. orient.*, II¹, 261), care se gândia la turc. *myskal*, „instrument qui sert à polir“, din *mysk* = *čelik*, *τσέλικι*, „oțel“ (cf. *čeljek* dintr-o „rumänische [?] Aufschrift mit cyrillischen Schriftzeichen auf einem altbosnischen Säbel in Ragusa“, publicată în *Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosnien und der Herzegowina*, I, 499, unde, la p. 498, într’un „Spottlied auf den Venetianern vor der Eroberung Kandias im Jahre 1669“, acest *incipit*: „O vi Vlasi mletački = „O, ihr Wlachen von Venedig!“). Etimologia n’a convins însă nici pe Tiktin, care, după ce adăuge, la citatele din Cantemir (relevate de Șăineanu), altele, din „Șezătoarea“ (*m’scău*, *muscău*), o declară „unbekannt“.

Înțelesul de „besonders harter Stahl, spez. Wetzstahl“, totuși, împreună cu ultimele două exemple de mai sus: *dă mishie* (deși: „de premeneală“, „de călărie“) și *de maschiiu*, sugerează o explicație, care e, fără îndoială, cea adevărată: *de mishie* = *demischie*, *dimischie*, *damaschie*, „de Damasc (oțel)“, „Damaszenerstahl“, „acier de Damas“: ngr. *δυναμί*, „Damas, lame de damas“ (Contopoulos), alb. *dimiski*, „Damaskenerschwert“, sârb-croat. *dimiškija* (Filipović), sârb.-bulg. *dimiškija* = turc. *dymyšky*, ‘damasciert’ (G. Meyer), *dimiški*, idem (O. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, I¹, 98), it. *da-*

1) Pentru *Mistricean*, numele eroului baladei în unele variante, cf., pe lângă *Bistrițean*, și: *Mistrițoiu*, „Român din Craina Serbiei“ = Român *mistref*, „amestecat“ (v. Giuglea, în „Anuarul de Geogr. și Antropogeografic“,

maschino, „di ferro o simile chi abbia la tempră di Damasco“; cf. turc. *damasqo* (de l'ital. *damasco*), „étouffe de soie ou de laine damassée, laine damasquinée, c'est-à-dire celle dont la surface est ornée de dessins moires“ (Barbier de Meyriard, I, 727), de unde — prin rusește — rom. *adamască*, cu varianta vr. *muschi*, corespunzătoare turc. *dimişqy*, gr. *δμισχιον* (v. Hasdeu, s. v. *adamască*). — In toponomastică, cuvântul apare ca nume al unui sat doljean: *Mischii* (de la *Mischiu*).

Moroiu.

„Strigoii (epifania) unui prunc mort nebotezat“.

Etimologia consacrată e sârb. *mora*, 'Alp' = vsl. *mora*, idem (cf. G. Meyer), mr. *mora*, mgr. *μωρ(ρ)ά*, 'nomen quo donantur strigae, maleficae et sagae mulieres, apud Graeculos' (Du Cange); cf. *strigae*, 'maleficis mulieribus nomen inditum est, quas volaticas [cf. *Sburătorul* nostru!] etiam vocant' (Festus, ed. Lindsay, p. 414), *striga*, 'venefica nimirum vetula quae diabolica virtute infantes neonatos ignotis modis interit' (Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, 142). Deci: *moroiu* de la *mora*, ca *strigoii* de la *striga*. — Cuvântul a fost pus însă în legătură și cu sl. *morü*, 'moarte' (v. Tiktin, s. v.), iar o origine onomatopeică, iarăși, nu e exclusă; cf. vgr. *μωρόων*, 'strigăt de groază', 'numele unui strigoii de speriat copiii' (la Grecii moderni *ἀράπης*, *ἀραπάκ*: = *μαῦρος*, it. *moro*, în insula Thera:

II); apoi: gr. *μυροβαρβαροι*, *μυζέλληνες*, cum și *Mistra*, al cărei nume a fost identificat cu *mistra*, „brânză de capră“, sau *mistră*, „Liqueur, der noch heute in Venedig zur Mischung mit dem untrinkbaren Lagunenwasser dient“ (C. Hopf, *Griechenland im Mittelalter*, ap. Ersch und Gruber, I, 85, p. 267).

2) 'Eu sânt maistor la ales, La frânghie [= marfă frâncescă], La *mestie* (otel), Fierul bun de vitejie' (balada „Moș-Novac“ din col. Vulpian, p. 78) trebuie apropiat de pasagul: 'Și se'n cinse cu o spată de cincî degete de lată și cu una de *șider* (= ngr. *σίδηρον*, „fier“), de străbate și prin fer' din varianta Hodoș (v. „Conv. literare“, XXXVIII, 896; cf. varianta din col. Vasiliu, p. 15, unde e vorba de „ficioarul Banului din țara *Harțagului*“ = *Harțegului* s. *Herțegului*, „Ducelui“). — Pentru *veneție*, „marfă de Veneția“, cf. în special N. Iorga, *Scris. și înscr. ardel. și maramureșene*, I, 67 și 53: „confectur de *Veneție*“, „a aduce *vineție* la Craiova“ (an. 1750); cu un timbru special, cuvântul se întâlnește și n descântece; „Și să vă duceți în *Veneție*, c'acolo s mese 'ntinse, f'acii aprinse“ (în varianta din rev. „Ion Creangă“, XIII, 76: „Să vă duceți în *puneții* mari“, — évident, corupt; cf. ngr. *πουνέντης*, *πονέντες*, „vânt de Apus“ = it. *ponente*: G. Meyer, *Neugr. Stud.*, IV, 72).

μόρος și δουδοῦ, la F. Pradel, *Griech. u. Südital. Gebete, Beschwör. u. Rezepte des Mittelalters*, p. 347; cf. ἀραπάδες, 'die in den Brunnen wohnenden Geister', *ibid.*, apoi *Harap-Alb* și *Sfântânișă*, 'dracul din fântână', 'cel din puț', al nostru: Pamfile, *Diavolul*, p. 68).

Adevăratul etymon ar putea fi, totuși, ngr. μωρό(ν), 'copilaș, prunc' (cf. μωρουδάκι, μωρόπαιδον, 'infans, puerulus': Du Cange). — Momentul principal ar fi, adecă, însușirea de „copil“ a acestui strigoiu în miniatură, care „până la al șeptelea an strigă în fiecare noapte: botez!“ (Goroveiū, *Credințe și superstiții*, Glosarul, s. v. *strigă*), mai precis: noțiunea de copil (mort) *nebotezat*, „păgân“; cf. megl. *pijă*, „prunc nebotezat, păgân“, (Papahagi, *Megleno-Români*, II, 104), ngr.-epirot. παγαλό = τὸ βρέφος, cu trimitere la δράκος și μῶκος (Aravantinos, *Gloss. epirot.*, p. 72). — Formal, nu există nicio piedecă: *morò* va fi fost alipit la grupa sufixului *-oiū*.

Părtălòs.

Înseamnă în megl.: „pestriț, bălțat“ (Papahagi, *Megleno-Români* II, 103) și e ngr. παραλόσ, idem, sau, mai precis, ngr.-dial. παρτάλας, [și παραλόσ?] = ρακένδυτος, „rufos, felegos“ (Budona, *Glosarul dialectului din Velvendò*, p. 99), de la παρτάλι (τὸ) = ῥάκος, „rufă, sdreanță“ (*ibid.*), „leancă, cojoleancă“ (cf. megl. *partalincă*, „țol, zdreanță“: Papahagi, *l. c.*, II, 102), — ceeace corespunde perfect cu înțelesul propriu și metaforic din cimilitura megl. a „gâinii“ (Papahagi, *l. c.*, p. 51): „Ună ghiupcă părtăloasă“, etc., în care *ghiupcă* = Țigancă, lit.: Egipteancă (cf. *mistrcă*, „curcă“, propri.: „Egipteancă“: *ibid.*, II, 95), „pasăre neagră“ și „clește“ (*ibid.*, I, 30).

Proor, prour.

'La ciobanii români de la Pind *proor* sau *prour* însemnează timpul pe la 2—3 oare după miezul nopții. Se zice: duc oile în *proor* = duc oile să pască înainte de zori, sau: sărmî oile tu *prour* = mână oile la păscut de cu noapte' (I. Caragiani, la Hasdeu, *Etym. Magn.*, I, 1108). — 'Amproor (cu doi o ca în noor), pe la 9—10 oare' (Liuba, Bănat, *ibid.*, 1107). — 'Prior e timpul când merg dimineața, cu oile la pășune' (Vicîu, *Glosar*, 71). — 'Ampróor, ampruăr, timpul când se mulg oile înăția oară (dimineața pe la 7—3 ceasuri)' (Candrea, *Graiul din Țara Oaşului*, 48). — 'Proor însemnează ajunul lui Sf. Gheorghe' (Covurluîu: la

Hasdeu, l. c.). — 'Ne-a apucat *proorul* Bobotezei de-atâta chin' (Calendarul rev. „Ion Creangă“ pe 1912, p. 55).¹⁾

Ngr. πρόωρος, -ον, „frühzeitig, vorzeitig“, πρόωρος, „vor der Zeit, zu früh“ (Mitsotakis, cf. vgr. πρόωριος, „précoce“), ni se pare preferabil lui *per rorem* (Hasdeu, l. c.)²⁾, *prior* (Marinescu, *ibid.*), sau *priulus (Pascu, „Arhiva“ din Iași, XXV, 197). — Înțelesul lui *proor* din ultimele două exemple se lămurește deplin prin sinonimul *Mânicătoarea*, „serbătoare în ajunul Sf. Gheorghe“ (Codin-Mihalache, *Sărbătorile poporului*, p. 58), de la a (se) *mâneca*, „a se scula desdedimineată, de noapte, cu noaptea'n cap, până'n ziuă“. — Pentru *am-, au-*, cf. megl. *anzorli* = în zori (Papahagi, *Megleno-Români*, II, 35).

Se poate, în schimb, ca ngr.-pop. *πουρνό*, „*matin*“ (Contopoulos), să nu fie străin de *porneala* ciobanilor noștri. (Μπονόρα, *πονορούλια*, „frühzeitig“, e it. *a buona ora*, după G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 61; cf. rom. *bună-oară*, *bunioară*).

Schilă.

„Javră, potae“ (*Revista critică-literară*, III, 168).

È ngr. σκόλα, „câtea“, din aceeași familie cu *schilăesc*, (*s*)*chelălăiesc*, etc., de origine slavă (!) după Cihac (II, 330).

BCU Cluj Spolocanie library Cluj

„Petrecere de lăsatul-secului“ (cf. Marian, *Sărbătorile la Români*, II, 3).

Însemnăm cuvântul aici, pentru că din ngr. vine confirmarea originii lui românești: *σπολοκάνι* = *ἐπίνιπτοις, ἀπόνιπτρον* „Waschwasser“ (G. Meyer, *Neogr. Studien*, II, 59), „le vin qu'on boit après s'être rincé la bouche à la fin d'un repas“ (Legrand).

Înțelesul de *spăl* e decisiv: e vorba de „clătirea, spălarea gurii (de fruct), în vederea postului“. — *Spălăcanie*, intermediarul presupus (cf. Weigand), e în același raport cu *spăl(ăcesc)*, ca *petrecanie* cu *petrec*.

1) Într'o „Carte de desfăcut farmecile“, tipărită cu cirilic la Sibiu, s. a., p. 12, găsim: „Fapt cu luatul în anii vacilor și a oilor în *prejurul* Sfântului Gheorghie“. — Că în *anii* = *manei*, e evident; dar, dacă *prejurul* (cf. *preajma*, *preziua*, *prozorul*) = *prouorul*, am avea, aici, poate cea mai veche atestare a cuvântului după *apruer*, problematic și el, din Anon. Bănățean.

2) Un exemplu ca acesta, din Viciu („Colind zori de zori“, în *Colinde din Ardeal*, p. 35):

Și-mi veniți voi, junii buni,
Rourând și *prăurând*,
Ca vara mai greu plouând

nu confirmă decât în aparență această interpretare, — forma explicându-se, ca un joc de cuvinte popular (poate chiar cu *a ură h*). — Cf. totuși Frâncu *Moșii*, p. 129, unde se vorbește expres de „o stropitoare, numită *improor*.“

Mr. Sucardi.

„Sarică“ (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 119).

E ngr. (ἐ)σωκάρδι, „Weste der Männer, Seelenwärmer“ (Dieterich), „camisole, chemisette“ (Byzantios).

Tiri(mi).

‘*Tirimi*, adv., tot una, In fel: tirimi Ioana, tirimii Stana’ (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, 105). — ‘*Tirimi*...; *tirimi* = ori..., ori...; ce mî-e..., ce mî-e...’ (j. Gorj, *Conv. Liter.*, an. 1912, p. 1050, nota 1.). — „*Tiri* drac, *tiri* Sotea“ (Bănat: Zanne, *Proverbele Românilor*, VI, 578; cf. Anonimul Bănăţean, ed. Creţu: *tiri* = talis, qualis, precum şi: *Sotya* = Satan). — „*Tir*, asemenea: tir mie (*sic*) dracul, tir mie lacul; tir mie baba Rada, tir mie Rada baba“ (Golescu, Dicţ. ms., f. 240; după extrasele d-lui G. T.-Kirileanu).

Ar putea fi, Ingr. τέρι, „semblable“, τέρι μοι, „cela m'est égal“, recte: ταίρι, „paire“ (= *εταίρι?). — La Cihac, din vsl. *teri*, idem.

Mr. Trifiruşcu.

„Fraged, plăpând“ (Papahagi, *Basme aromâne*, Glosar). Din ngr. τρυφερός, idem. — Pascu (*Sufixe româneşti*, 345) îl raporta la mr. *firă*, „déchet, déminution“ (Dalametra).

Troapă (tropeie, tropie).

‘Pe noi ne-o lăsat
‘Cea Sântă-Mărie
‘*Troapa* lui Iordan’.

Viciu, *Celine din Ardeal*, p. 92, adnotează: „De a se întoarce, — cum s'a întors Iordanul, — ca să iasă“, şi, de fapt, aceasta e formula de plecare a „feciorilor colindători, când ies din casă“ (cf. p. 171: „*troapa* ni se'ntoarn“ [toţi ies]). Acelaşi înţeles are cuvântul într'un cântec popular profan, „Codreanu şi Mocanul“, din colecţia Pamfile (*Cinteece de ţară*, p. 41):

‘Şi'nnapoi drum că-şi făcea,
‘In *tropea* drumului,
‘La târgul Divanului. . .’

Viciu scrie, însă, *o. c.*, p. 93: „*troapa* = semnul, steagul, crucea“ (nota 2), iar „*tropea* drumului“ din Pamfile nu exclude sensul de „crucile drumului“.

Sensul fundamental pare a fi, totuși, acela de „tour, détour, tourner“ al gr. τροπή (cf. τροπαιον, „semn de biruință, trofeu“, *tropaeum*).

VII

Elemente ungurești.

Dorângă, dorungă.

‘Culme, băț, prăjină’ (*Noua Rev. Rom.*, VIII, 85), ‘dorunga, numită încă și *părângă*, este un druguleț aproape de 3 m., gros de 10—12 cm. și neted; de mijloc îi atârână, legată de un curmeiu, *crucea* [de unde și numele de *crășne* al unei spețe de dorungă!]’ (Pamfile, *Industria casnică la Români*, p. 218).

È ung. *dorong, dorung*, ‘phalanga, fustis, pertica, palus’ (Szamota-Zolnai).

Cunoscutul *dărângă*, cu înțeles obscen, e, de sigur, același cuvânt (metaforic). — Ca nume de familie, și: *Dolâng*?, într’o „carte“ din 1683 a ispravnicilor de București (v. *Anuarul de Geogr. și Antropogeografie*, an. 1914—15, p. 61).

BCU Cluj-South University Library Cluj

Fodormente.

‘*Fodormente* = mentha, *fodormente calului* = Calamentha’ (Anonimul Bănățean, ed. Crețu, p. 359).

Evident, ung. *fodormenthe* ‘„mintă-creață“’. Cf. n. de fam. *Fodor*, „Crețu“ (dar și: Feodor = Theodor); apoi: ‘*iarbă kracze* = mentha’ (ibid., p. 343) și *ismă-creață*, ‘*Mentha crispa, menthe frisée*’ (Panțu).

Adăugăm că din ung. *bodor*, sinonimul lui *fodor*, „crispus“ (v. Szamota-Zolnai), avem românește n. de bou *bodor* (Păcală, *Rășinariu*, p. 136) și de fam. *Bodor, Budur(escu)*, iar din quasi-omonimul acestuia, *blodor (= germ. *blöder?*), apelativul *blotor*, ‘homo vanus’ (Anonimul Bănățean, p. 330).

Homoc.

‘Nisip: *homok* = sabulum’ (Anon. Bănățean, p. 343 Crețu). Vădit, un unгурism: *homok*, idem. Cf. numele topic *Homoccea*.

Hurduzău.

‘Pod umblător’ (rev. „Ion Creangă“, II, 219), ‘*Hurduzăn* (sic), funia groasă cu care se leagă podul’ (Vircol, *Graiul în*

Vâlcea, 94), 'hărdăzău hurduzău, funia cea lungă și groasă, un ștreang rău' (Viciu, *Glosar*), 'm'au bătut tot cu hurduzău!]' (N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelenene și maramureșene*, I, 210).

È ung. *hordozó*, „Träger“ (cf. *hirhordozó* 'Briefträger'), de la *hordoz*, 'führen, tragen'. — Pentru ideia de legătură, cf. *hurduz* din cmilitura *fedeleșului* — acest nume, el însuși, un unguirism! — : *hurduz-burduz*, lit. : 'legat *burduf* s. *fedeleș*' și, în special, amfibologia (ung. *hordó*, 'das Fass' și 'der Träger'), firește exploatată în cimilituri.

Mărădic.

'Urmaș, posteritate' (N. Iorga, *Scris. și inscr. ardel. și maramureșene*, I, p. 233).

È unguirescul *maradék*, idem.

Mereu.

'Iaste intru această biserică o biserică mai mică făcută, a lui Litus, numai dintru o peatră. Și în lung și în lat iaste di 40 cõți, însă di o peatră *meriaia*. Și acoperemântul iărăși o peatră singură, preste tot *meriae*...' (*Herodot*, trad. vr., ed. N. Iorga, p. 139) = "Ἔστι ἐν τῷ πεμένει τούτῳ Λητοῦς νηὸς ἐξ ἑνὸς λίθου πεποιημένος ἕξ τε ὕψος καὶ ἐξ μήκος, καὶ τοῖχος, ἕκαστος τούτοις ἴσος τεσσαράκοντα πηγίων τούτων ἕκαστον ἐστὶ. Τὸ δὲ καταστέγασμα τῆς ὀροφῆς ἄλλοις ἐπιπέεται λίθοις... (II, 155). — '*Mereiu*, rotund' („Șezătoarea“, II, 42). — '*Meriu*, damblagiu' (Codin, *O seamă de cuvinte*, 49; *Ingerul Românului*, 351). — '*A se merei*, a înmărmuri, înlemnii, încremeni', (Frâncu-Candrea, *Moții*, 279). — '*Mereu*, încet' (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 324). — '*Mieriu*, trufaș, mândru' (Bud, *Poes. pop. din Maramures*, 80; cf. *țeapan*, *ințepat*, *țanțos*, germ. *steif* — '*Mereu*, *meriu*, oblu, despre lemn' (Săghinescu, *Vocabular*, 97). — '*Un lemn retezat, nedespicat și rotund se zice mereu*' (rev. „Ion Creangă“, XIII, 50). — '*Mereu* = *rectus*, sive *merejê* = *recta*' (Anon. Bănăț.) — '*Pădure mereae*' (Ms. Ac. Rom. no. 4081, f. 32). — '*Codri merei*' (C. Stamati, *Musa Românească*, Glosar). — '*Merei*, sat în j. Buzău' (Frunzescu), '*Tufele-Mereilor*', '*Merei*, n. de dealuri' *păduroase*, în j. Romanaiți (*ibid.*). — Alte exemple, v. Tiktin, s. v.

— Formal și semantic, cuvântul românesc corespunde perfect ung. *merő*, 'stëif, fest, solid, lauter', 'solidus, rigidus,

merus'. — Pentru înțelesul de 'solidus, uni, oblu' al lui *merău* din primul exemplu, cf. lat. *solido de marmore templum*, 'prisne de piatră', precum și n. topic *Piatra-obla*, într'un document din 1392 (O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, I, 394). — Sensul, curent, de 'continuus', 'uno tenore', 'într'una', 'într'o'ntinsoare', care e și cel din ultimele exemple (*codri merei*; cf. *lemn mereu*), s'a dezvoltat firește din precedentul, prin ideia intermediară de 'resistență, persistență'. — Reflexul terminațiunii e, iarăși, perfect normal: cf. *lepedeu* = *lepedö*, *melesteu* *menesztö* (A. Scriban), *Ardeu* = *Erdö*, etc.)

Reteveiu.

'Gourdin, tricot'.

Cihac, înregistrându-l supt forma *retebeiu*, îi dă un etymon cu totul imposibil (nsl. *robotica*). Cuvântul e, probabil, o alterare din *retefeiu, *retesfeiu = ung. *retesz-fej*, 'caput pesuli, Riegelkopf', atestat la Szamota-Zolnai (*Magyar Oklevél Szótár*). — *Retez*, 'verrou, barre', însuși, există în limba noastră (v. Cihac, II, 312).

BCU Cluj / Centrul de Cercetare și Bibliotecă Cluj **Roni.**

'Ruptura de mal, mlașniță [= mlașniță], săpătura de apă' (Iord. Golescu, Dicț. ms., f. 262; după excerptele d-lui G. T. Kirileanu).

Ar fi ung. *rona*, „*flach, die Ebene*“ (cf. *Rona* = *Rodna* și n. de fam. *Ronai*: Bârlea, *Insemn. din bis. Maramureșului*, p. 229).

Sărîntoc.

'Cerșitor'.

Pascu (*Despre Cimilituri*, I, 199) îl referă la *sărac*, ... ce-eace făcuse de mult Cihac (II, #326). — Probabil, ung. *szarándok*,

1) Deosebit de acest *mereu*. ca și de *mereu*, *mieriu*, „albastru“ (cf. totuși înțelesul de „albăstrele, violete“) e refrenul *mereoare*, *merioare*, dintr'un cântec de priveghiu: „Dați, mereoarelor, surioarelor!“ (v. *Calendarul rev. „Ion Creangă“*, pe 1913, p. 94), probabil, deminutiv din *mire* = ngr. *Μοῖρα*, „zinele ursitoare“, mr. *miră*, idem, lat. (*tres*) *sorores*: cântecul pare, de fapt, o invocație către Parce. — Observăm, că Hasdeu. *Etym. Magn.*, I, col. 498, consideră pe sârb. *merae*, „pustiu“ mereu, ca românesc (din l. *merus*, cf. nsl. v *mêr*, „ununterbrochen“ (Miklosich). — Dial. *hinteu*, „trăsură“, din ung. *hintő*, idem, propriu: „leagăn“, oferă o interesantă paralelă pentru vr. *leagăn*, „trăsură“.

zarândok, 'peregrin, călător' (sc. după milostenii; cerșitor). — Cf. zernă = sărântoc: Viciu — Și n. geogr. Zarand?

V. Bogrea.

VIII.

Contribuție la studiul elementelor orientale din limba română.

Cercetătorul per excellentiam al elementelor orientale la noi e d. L. Șăineanu. Cea dintâiu lucrare a sa în această materie (*Elemente turcești în limba română*, București 1885) este anterioară comunicării lui Hasdeu la congresul orientaliștilor din Viena (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*, București 1886) și posterioară numai lui Rössler (Viena 1865), Cihac (Frankfurt 1879) și Miklosich (*Das türkische Element in den Südost- und Osteuropäischen Sprachen*, Viena 1884, cu *Suplemente*, 1888—90); cea din urmă lucrare mai întinsă în chestie e, iarăși, a d-lui Șăineanu: articolul din „*Romania*“, XXX (1901), p. 539 și urm. E drept, că geniul capricios al marelui Hasdeu a revenit, — cu ocazia „*Etymologicului*“, — la elementele orientale și că, de la înțepirea activității lexicografice românești, o sumă de cercetători (de la Rudow până la d. Popescu-Ciocănel!) s'au ocupat cu elementele orientale din limba noastră. Dar acestea sânt numai episoade.

Biblia elementelor orientale din românește rămâne opera d-lui Șăineanu: *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București 1900, 3 vol. (Vezi totuși: recensia d-lui N. Iorga, în „*Noua Revistă Română*“ pe 1901, critica d-lui I. Popoviciu, Sibiu 1904, și „*Contribuțiunile*“ d-lui Teofil Löbel, în „*Analele Academiei Române*“ pe 1908).

Nesocotirea acestei lucrări fundamentele a dus la rezultatul, că zeci de etimo'ogii turcești, propuse în ultimul timp, sânt, în realitate, niște „plagiate“ involuntare: ele erau deja publicate într'însa.

Caracteristic, în această privință, e cazul unui învățat extrem de riguros supt acest raport, d. A. Philippide, care, criticând pe d. Tiktin (*Specialistul român*, Iași 1907, p. 31), dă ca

nouă etimologia cuvântului *heterdisesc* (*bitirdisesc*), de mult cunoscută din Șăineanu (*Infl. or.*, II², 19). Nu mai puțin caracteristic, — deși, firește, mai puțin surprinzător —, e cazul d-lui dr. Gîorge Pascu, pentru care un cuvânt ca mr. *zârculă*, *zârculă*, „capuchon“, vr. *zarculă* (atestat și la Diichiti, ed. Iorga, p. 100), a rămas până astăzi „obscur“ (*Sufixe românești*, 280; *Beiträge zur Geschichte der r. m. Philologie*, Leipzig 1920, p. 70), deși, acum două decenii încă, el fusese explicat, indubitabil împreună cu întreaga-i familie balcanică: sârb. *zarcula*, „cal-pacul ienicerilor“, ngr. *ξερκόβλα*, „bonnet, capuchon“, etc., dl. turc.-pers. *zer-külâh*, „bonnet bordé d'or“, de Șăineanu (*o. ci. II*, 386).¹⁾

Misterele lexicografiei românești, ca și revelațiile ei recente, ar fi, de sigur, mult mai puține, dacă cercetătorii noi s'ar osteni să străbată prealabil, integral, opera innaintașilor.)

Sper că, în cele câteva etimologii din turcește ce urmează, nu voi fi căzut în același păcat. Și țin să adaug, — spre a înlătura orice neînțelegere, — că sînt departe de gîndul că monografia d-lui Șăineanu ar fi epuizat subiectul.)

Bozgun, „guerre“, înregistrat de Dicționarul Academiei, e turc. *bozghoun*, „trouble, dérouté“ (Kieffer-Bianchi, I, 238), „desastre, défaits“ (Barbier, I, 339).

Bulamac, „muruiala de făină de grâu, muiată cu apă căldică, cu care se unge fața mălaiului sau pitanului înainte de darea-i în cuptor“ (Săghinescu, *Scrutare dicț. Șăineanu*, p. 23),

1) Nu numai Șăineanu (*o. c. II*¹, 142), ci însuși Cihac (*II*, 568) l-ar fi putut lămuri pe d. Gîorge Pascu (*Istoria literaturii și limbii române*, București 1921, p. 68) asupra originii altui cuvânt „obscur“: *colună*, „măgar sălbatec“!

2) *Canară*, în înțelesul etimologic apriat de „*étalage de boucher, abat-toir*“ (cel de „piatră, stîncă de Mare“, atribuit de d. Ș., *II*¹, 84, e contestabil în ex. citate; cf. Diichiti, *Cron. exped. Turcilor în Moreea*, ed. Iorga, pp. 44, 48), se găsește la Păsculescu, *Literatură pop. rom.*, p. 221 (fals glosat!) și chiar la Ș., *II*¹, 403, acesta e sensul lui „vite pentru *canară*“. — *Chezi*, „tocmai“, din *Herodot.*, ed. Iorga p. 442, e de adaus la art. *chez* (*I*, 62), și, tot de acolo (pp. 525, 548): *gedia*, *fiđea*, la art. *giudea*, „javelot“, care nu e, deci, un *ἄπαξ* (*II*², 92). — Sensul de „neputincios“ al lui *cârjăliu* (Giuglea-Vălsan, *De la Rom. din Serbia*, p. 389), de fapt, curiosul *cârjăliu* (vezi-l la Ș.), se datorește, vădit, etimologiei populare cu *cârjă*. — *Săleaf* (*ibid.*, p. 108) nu însemnă „suflet“ (v. Glosariul), ci „tolbă s. chimir pe arme“ (v. Ș., *ad voc.*). — *Oturac* există românește, nu numai ca temin militar (*II*², 92), cum apare și 'n „Cronica“ sus-citată, p. 223, ci și 'n înțelesul de „banc de rameur dans le căique“ (Barbier, I, 137); v. Antipa, *Pescăria*, Glosar (unde și varianta *hotărac*). — *Ghelbereu*, „instr. de pescuit“, (*ibid.*), *ghelberiu* la Iord. Golescu (v. infra), e turc. *ghelberi*, „vătrar“, lit.: „vino'ncoa!“ (cf. dob. *gheal*, „haide!“): *gălbere*, *ghelberi* din cimil. plugului (Pascu, I, 158; cf. Păsculescu, p. 86) are aceiași origine.

bulamaciu, bulumaciũ, „ciulamă preparată din făină de grâu în untură“ (*Biblioteca folkloristică*, no. 18, p. 58) e, probabil, turc. *bulamak*, rendre trouble, mêler“ (Zenker, 224), *bulamaç*, „une soupe épaisse et gluante, bouillie“ (Vámbéry, apud Hasdeu, *Etym. Magn.*, s. v. *balmos*), *bulamik*, „eine Mehlspeise von Fleischbrühe mit Fett oder Käsestückchen“ (Vámbéry, *Türken-volk*, p. 505). — *Bulamaci*, ca n. de familie: „Analele Dobrogei“, I, p. 389.

Butăș, „marchette, bouture (‘branche tenant encore à la plante mère, que l’on couche en terre pour qu’elle y prenne racine’)“.

Dicționarul Academiei, șovăind între ung. *bujtas*, „butășit“, al lui Cihac, și înrudirea cu *butuc*, *bucium*, îl lasă nelămurit.

N’ar putea fi însuși *butac*, „ramus“, din „Codex Cumanicus“, ed. Kuun, p. 303?

Cazac, în expresia: *a se face cazac*, „a se bărbieri“ (Moldova), e turc. *qazaq*, „rasé, barbifié“ (Barbier IV, 457).

Chiligi, „fercheș“ (rev. „Ion Creangă“, IX, 27).

E un turc. *kiligi, probabil derivând din *qylydj*, „sabie“ (Kieffer-Bianchi, II, 498), din care: *călâgi*, *chiligi*, „sabie“; *călăciuciu-kaftan* (*Cronica expediției Turcilor în Moreea*, ed. Iorga, p. 104; la Șăineanu, *Infl. or.*, II,² 25: *călăciuciu*) = *kâlâgi-kaftan*, „semnul decorativ al unui comandant“ (Löbel, p. 14), *celenghiu*, *celenchiu*, „surguciu, egretă de argint“ (*Cronica sus-cit.*, p. 67). Cf. *gylydjchi*, „fabricant de săbii“ (Kieffer-Bianchi, II, 499). — Toate acestea, bine-înțeles, presupunând că nu e la mijloc o simplă stropșire a lui *cilibiu*, pronunțat moldovenește: *cilighiu*.

Corbert, „Țigan“ (Candrea, *Poreclele la Români*, p. 108, îl derivă din *corb*), e, ca și megl. *curbet*, idem (Parahagi, *Megleno-Români*, II, 72), sau n. de fam. *Carbet* (Ghibănescu, *Cuzeștii*, ed. mică, p. 13; la Erbiceanu, *Ist. Mitr. Moldovei*, p. 331: *Gurbet*), *gurbet*, „Țigan turcesc“, *gurbeti*, „Țiganî pribegi“ (T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia*, pp. 205, 236), turc.-arab. *gurbet*, „long voyage à l’étranger, éloignement de sa patrie, exil, émigration; pays étranger, misère [Elend!], malheur“ (Zenker, 646):

cf. alb. *kurbet*, 'Reise, Fremde', *kurbat*, „Zigeuner, Siebmacher“ (G. Meyer, *Alb. Wörterb.*) — Noțiunea de basăa *ku* a fost colora-rea, ci caracterul *nomad*, *vagabond*, al Țiganilor; cf. bulg. *karvan*, „Țigan“, din turc. *karvan*, „caravană“. 1)

Cuşmete, „bucată“, d. ex.: „un *cuşmete* de slănină“ (Ciobanu-Plenița, *Cuvântări adâi*, p. 311), *hujmete*, „boabe, ştiuleți mici și necopti de păpușoi“ (rev. „Ion Creangă“, XIII, 115), ar putea fi turc. *kysmet*, „part, partie; sort“, existent în mr. și megl. — *Uidumu*, „cu grămada“ (Ciobanu, l. c.) = (cu) *duiumul*. — *Nagară*, „belea“ („Ion Creangă“, l. c.) n'are a face cu *nagară*, „instr. musical“, turcesc (cf. gr. ἀνακράξις — μετὰ βυξάνων καὶ σαλπίγγων, la Nicetas Akominatos, ed. Bonn, p. 243), ci e = *angara*, *angarea*, idem (grecesc, din persană). — *Roitoman*, „bine-făcut“ (aceeași revistă, VII, 52) = *iortoman*, *otoman*, iar *maćeoală*, „femea proastă“ (*ibid.*, 312) = *paceaură* (prin *baceoară?).

Dihai, în expresia: *mai dihai*, „mai vârtos“.

Cf. turc. *diha*, interj., „voici, voilà“ (Barbier, I, 786).

Diudiuc, „instrument musical de vânt“ (Oltina, jud. Constanța; în chestionarul Hasdeu), e turc. *düdük*, „flûte, flageolet“ (Kieffer-Bianchi, II, 549).

„**Dubas** cu capu' ars“ = vâtrarul (Pascu, *Despre cimilituri*, II, 180).

S'ar putea să nu fie *dubas*, *dubaz*, „ponton“ (cum crede autorul citat), ci — modificat supt influența rimei — turc. *durbaş* „măciucă“ (Zenker, 538), lit.: „fii departe, ferește-te!“ (cf. *odâr*, „marș!“, în „Noua Rev. Rom.“, XIV, 235, *dur*, „stai!“, la G. Dem. Teodorescu, p. 74, țigăn. *durbač*, „biciu“, *durkalo*, „dracul“, lit.: „departe, cel negru, calăul!“), sau sl. *dubač*, „gouge, goujon“. — Cuvântul nu are a face, în orice cas, cu *durbaciu* din cimilitura ghindei (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 84, 337), care e, probabil, rus. *dubac*, *dumbăč*, „stejar, de stejar, ghindă“. Cf. *durbace*, „răcitoare (la velnițele moldovenești)“ (Pamfile, *Industria casnică*, p. 230; Săineanu, II¹, 165, 405).

Fâ-fiş, interj., imitând un foşnet ușor.

Cf. și turc. *fech-fech*, onomatopeie, „bruit léger, sifflement, bruissement“ (Barbier, II, 418).

1) *Modoran*, „Țigan lingurar, prost“ (Sezătoarea, III, 36), să nu fie corupt dintr'un *domodoran = sl. *domorodan*, „indigen“?

Fârlifus, 'petit homme maigre et chétif, gringalet; se zice despre oamenii slăbuți, de constituție delicată'.

Așa, Dicț. Acad., s. v., care nunționează, fără a o admite, etimologia d-lui Tiktin: germ. *Firlefan*, „om ușuratic“.

Adevăratul etymon pare a fi turc. *feilesouf*, „philosophe; en turc vulgaire, daus un sens péjoratif: homme dépravé, impie“ (Barbier, II, 437), *fèlèfous*, „pierre précieuse que les Orientaux croyaient changer de couleur 72 fois en une heure“, deci un soi de „pierre philosophale“ (Keiffer-Bianchi, II, 408; cf. II, 398: *filtfous*, „Philippe, Philippus“, cu care-l confundă!).

Pentru reputația „filosofilor“ în popor, cf. cunoscutul *filoscos*, *firoskos*; iar, pentru formă: pop.-dial. *filofoși*, „filosofi“ (Vârcol, în „Buletinul Soc. Filol. din București“, an. II, p. 23).

Ghimirlîu, „ferestrău de mână, având o coadă, mâner sau mănunchiu, și o punte, obișnuit de fier, care ține pânza întinsă“ (Pamfile, *Industria casnică la Români*, p. 122).

Evident, din același turc. *demirli*, „de fier“, din care și *dimertie*, „baniță de fier“ (cf. *ferie*, originar cetluită în fier, — v. rev. „Ion Creangă“, VII, 53 — ngr. κύπρος s. μέδμνος, „măsură de capacitate“, propr.: „de aramă“, ngr.-dial. λαμπί, βαμπί, „Wasserkrug“, după G. Mayer *Ngr. Stud.*, IV, 75, din it. rame; „Kupfer, Kupfergeschirr“ rom. *arămie*, bulg. *aranija*).

Ghiobecuri, în exoresia: „lucrează în ghiobecuri — în bătaie-de-joc“ (Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 34).

Legătura cu turc. *göbec*, „nombrii“, la care Șăineanu (*Infl. or.*, II¹, p. 397) raportă, fără convingere, numele brăilean al zăbunului, *ghiobec* (cf. Löbel, p. 21, și Dicț. Acad., ad. v.), se impune. Ea ar rămâne, însă, tot atât de neclară, pecit e de neîndoioasă, fără ajutorul aceluși Glosariu manuscript al lui lordache Goleșcu, asupra importanței căruia, ca izvor de limbă, a atras atenția și d. N. Bănescu (*Viața și scrierile Marelui-Vornic lordache Goleșcu*, pp. 47—8). În adevăr, la f. 382 a acestui ms., — pe care nu-l cunosc decât din extrasele d-lui G. T. Kirileanu —, se pot citi următoarele: „*Ghiubec*, — *uri*, partea burtei dă la buric în jos: Țm [= îmi] mișc, ăm arăt *ghiubecul*, când umblă (*sic*). Muiere lingușitoare ce-ș arată, ce-ș mișcă *ghiubecul*, ăș arată c. . . ., când umblă“.

E vorba, deci, de turc. *göbek atsân*, „den Nabel werfen“, terminus technicus pentru obscenul „danse du ventre“ (v. G. Jacob, *Türkische Bibliothek*, VI, p. 134).

Expresia populară se dovedește, astfel, a fi încă un ecou al influenței turcești, o „survivantă” orientală la Români.

Gujban, „vreun semn vechiū de care se serviau Domnii” (Ciobanu-Plenița, *Cuvântări adânci*, p. 313), e o variantă a lui *guguman*, *gugiman*, „căciula de samur a lui Vodă” (v. Șăineanu), printr'un *gugiban intermediar, mai probabil decât „o amplificare din *kaba*”, cum îl socoate Șăineanu, care nu cunoaște decât varianta *cujban* (II¹, 148).

Haihui(ū), interj., adv., înregistrat de Dicț. Aead., ca și mr. *hai-hai*, „om fără scaun la cap, pierde-vară” (Papahagi, *Graie aromâne*, p. 80), e turc. *hai-houï*, „mots imitatifs des cris d'une foule quelconque, particulièrement de combattants, brouhaha” (Kieffer-Bianchi, II, 1205). — Cf. megl. *hahă*, „hai-hui, gură-cască” (Papahagi, *Megl.-rom.*, II, 80) = ngr. *χάχας*, ὁ, „badaud, bouche-béante, gobe-mou.hes, nigaud, benêt” (Byzantios). — Ca o contaminație între acest *χάχας* și ngr. *λέρα*, „vaurien, coquin”, s'ar putea explica acel sinonim *hahaleră*, pe care Candrea (*Porecele la Români*, p. 76, după Baronzii) îl aduce din Spania (prin Evreii „sefaradin”, în acest cas, ca turc. *palavră*).

Ilășt, -uri, „lance” (*Herodot*, trad. vr., ed. Iorga, p. 485).

E turc. *hecht* [= *hîșt*], idem (Calfa, *Dict. franț.-turc*, s. v. *lance*).

Iontâc. — Se găsește într'o găcitoare a „buricului”, reprodușă de Pascu (*Despre cimilituri*, I, p. 169) după „Șezătoarea”, VII, 78, supt forma: „In mijlocul câmpului, cuibul *iontăcului*” (în text: *iontăcului*), la care putem adăugi, din aceeași revistă, XIII, 15: *iontăcului*, iar, din rev. „Ion Creangă”, VIII, 39: *iontăcului*.

Avem a face, probabil, cu un reflex al turc. *göndök* „nombril, Nabel” (Zenker, 779).

Înțelesul e în deplină concordanță cu însemnarea cimiliturii, iar, formal, un *ghiondâc* (*ghiondioc*), sau *ghiontâc* putea ajunge ușor la *iontâc*, ca: *ghionteă* la *ionteă* („Ion Creangă”, IV, 7), *ghimburuc* la *iumuruc* (Șăineanu, *o. c.*, II₂, 56), *ghemetlic*, „revistă navală” (*Cronica exped. Turc. în Moreea*, ed. N. Iorga, p. 22), la *iemetlic*, rău derivat de Șăineanu, *o. c.*, II², 148, din *gemigilâc*; poate chiar *iordan* din cimilitura „cintarului” (Pascu, *o. c.*) nu e decât *ghîordan*, dublet cunoscut al lui *gherdan* = turc. *gerdan*, „cou”,

(litt.: „ce qui tourne“), „collier“ (Șăineanu, *o. c.*, II, 279): *goldart* din varianta publicată în rev. „Ión Creangă“, VII, p. 233, să nu fie o etimologie populară din același *ghiordan*?

Cimilitura înfățișează, prin urmare, tipul, cunoscut, al acelor care cuprind, în însuși enunțul lor, „le mot de l'énigme“, având ca pototip drastic cimilitura *ciupercii*: „Mănăstire. ntr'un picior, găci — ciuperca! — ce-i?“ De obicei, însă, alușiile se mulțămesc să fie numai transparente (d. ex. „Natalița“ = *Nădolița*, „nădoleanca“, într'o cimilitură a cloștei prădate de „Nataloiu“ s. *Cataoiu* = cotoiu: *gatolo*?) și, în orice cas, mai puțin drastice, iar omonimia oferă, în acest scop, destule mijloace. O cimilitură a ploscei (Pascu, *o. c.*, p. 84) exploatează, astfel, echivocul *tiugă*, „ploscă“ (Panțu, *Plantele cunoscute de pop. român*, p. 299), și *tiugă* = *iucă*, „găină“ (Șezătoarea, V, 162), din ung. *tyúk*, idem (cf. *tiugu-tiugu-tiugu*, interj. p. chemat găinile: *ibid.*, III, 190). Altă cimilitură, a găinii, la Megleno-Români (Păpahagi, *Megl.-Rom.*, I, 51) exploatează echivocul obscen *curu* (bulg. *kurū*, „găină“, megl. *curișnița*, „găinaț“, de unde, poate, și *curlă*, *corlă*, „găinușă de apă“*). — *Titrișcă* dintr'o cimilitură a cloștei (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, 78), ca și *titrișcă pliscă* din cimil. coțofenei (*ibid.*, 80), se bazează pe o amfibologie asemănătoare: *titrișcă* = *t. tirez* și *trișcă*, apoi *pliscă* = *plisc* și *frișcă* (acest din urmă cuvânt însemnând, — pe lângă „femeiușcă“, în sens peiorativ, ca și „coțofană“, — și: „fluierătoare, țipătoare“, — ca *trișcă*. — „Târguț într'un vârf de *măcăuț*“ (Goroveiu, p. 216), amintește, prin acest deminutiv din *măcău*, „bătă“, pe *mac* (înțelesul cimiliturii). Foarte adesea, iarăși, se recurge la un termen regional, o glosă obscură, pe care rar cine o înțelege**, și în această privință, tezaurul de turcisme al limbii era bine-venit: cazul lui *iontăc*.

Revânind la cimilitură: *iontăc* fiind un cuvânt, pentru cei mai mulți, neînțeles, el a fost înlocuit, — fie după formă: cuibul *cionticului* (Șezătoarea, XII, 15), *ciontăcului* (cf. *ciont* = *ciunt*

* Aici s'o fi raportând și „poame de *kurr* Eier“ din Wolf (cf. „Ión Creangă“, XII, 75)? — Sigur, da, *curuelnic*, „cotet de hoară“ (Boceanu, p. 88), „găinărie“.

** *Cimileaga* din cimilitura albinei (Pascu, I, 140), ca și *heligă*, *meligă*, etc. din diferitele-i variante (*ibid.*, 52), ar putea fi identică cu ung. *csēmēlyke*, *csömēly* = rus. *čemel*, rut. *čmelj*, „apis terrestris, apis muscorum, bombus terrestris, abeille souterraine“ (Gombocz-Melich, s. v., cf. Berneker, I, 167). — P. *dumbră* din cimilit. apeii (Pascu, I, 30, cf. și sl. *dāmbrū*, „vale, apă“ (de origine celtă? V. Holder).

bont, „tăiat la vârf, rătezat la capăt, mutilat“, și *ciot* „os“ = ung. *csont*, idem, *csontók*, „ciolănos“: Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, p. 49; T. Bud, *Poes. pop. din Maramureș*, p. 76), sau *ciotăcului* (de la *ciot*), — fie după înțeles (continuarea ideii de „cuib“): *cocostârcului*, *cucului* („Ion Creangă“, VIII, 146), *terteleacului* („Șezătoarea“, l. c), de fapt, cred: *teptalacă*, „prepeliță“ (Marian, *Ornitologia*, II, 221), confundat cu *terteleac*, „bățul care mișcă teica (cutia cu grăunțe), la moară“ (Damé, *Term. pop. rom.*, p. 153, nota 1); cf. *perperiță*, *prepeliță*, „rudă lungă de fag cu crengi pe ea“ (Viciu, *Glosar*, p. 70), *perpeliță*, *prepeliță*, „o bucată de fier, în care se prinde capătul fusului de fier care învârtește piatra alergătoare a morii“ (Damé, *o. c.*, p. 153), și *prepeliță*, pasărea. Adaugim că o confuzie asemănătoare există și 'n ngr., între *πέροδιξ*, *-ιχος*, „peridrix“, și *πέριχα* = *pertica*, „perche“. — De altfel, o piesă din mecanismul morii, tocmai aceia prin care trece fusul de fier, se chiamă *buric*; iar, pe de altă parte, rom. *ghiondic* înseamnă, ca și *ghionderă*: „prăjină“, „perche“ (v. Dicț. Acad.). — Pentru *ghiontac* (Mehedinți, *Oamenii de la Munte*, p. 23), probabil, din *ghiont*, „pumn“, cf. gr. *πυγμαχός*: asemănarea e pur formală și întâmplătoare.

De observat este, că multe din aceste turcisme s'au păstrat în poporul nostru prin cimilituri¹⁾ „țigănești“, dintre care unele sânt pe dea'ntregul turcești, iar altele, în bună parte. *Șaică-baică*, despre „gâsca plutind“ (Pascu, *o. c.*, II, 129), e un efect de ritm frecvent în turcește, având la basă pe *șaică* „barcă“ = „ciobacă“ (turc.-arab. *šabbak*); cf. *șundâ-bundâ*, *șuradâ-buradâ*, *șoilè-boilè*, etc. (cf. rom. *hoidea-boidea* = treacă-meargă din Rădulescu-Codin, *o. c.* p. 39). — *Șocarda* din cimilitura „țesutului“, explicat de d. Philippide ca *șicardi* (Pascu, *o. c.*, II, 75), ar putea fi mai curând turc. *șu-kadar* 'tant, assez' (Zenker 551), — această formă, iar nu forma *șo(l)hada(r)*, cum spune Șăineanu, *o. c.* I, CCCXXIX, e, și prototipul rom. *șucada* „atât de mare, enorm“ din Alecsandri, — sau ngr. (ἐ)σωκάροδι, „camisole

1) Pentru origina, obscură, a rom. *cimilură*, cf. și slov. *čín*, „Zauber“ *činičica*, „Zauberin“, (Fr. Krauss, *Volks Glaube und religiöser Brauch der Südslaven*, pp. 125, 127). — Pentru *cinel* = *cineal (*cinea-l!*), Imperativ de la un *a cini*, cf. *citea-l*, de la *a ceti* (= *cotește-l!*), *păzea-i*, *risipè-le* = rispește-le (Leca Morariu, *De la noi, povești bucovinene*, ed. a III-a, p. 76).

chemisette" (Byzantios), megl. *sucardi*, „sarică" (Papahagi, *Meglano-Români*, II, 119). Forma *socardea*, acurată, o găsim într'un joc de cuvinte dintr'un recitativ „țigănesc" (V. Păcală, *Monografia com. Rășinari*, p. 215): „Carno [cf. țig. *kanro*, „spin" = ac?] parno (cf. țig. *parnò*, „alb"), *socardea* [= soc ardea], șosarea [= ș'o șea s. șosea-rea], șunacbun [= ș'un ac bun], șocosea [ș'o cosea]⁽¹⁾. — *Başcali* cei doi, între cari șede șoșoiul țigănesc, „iepurele" (și „Țigan": *Noua Rev. Rom.*, XIV, 236), din cimilitura acestuia (Pascu, *o. c.*, I, 123), sânt, foarte probabil, totuși „cojocarii" turcești (vânătorul și ogarul), oricât s'ar certa dd. Șăineanu și și Löbel asupra existenței ca atare a prototipului turc, *başkali*. Cf. descântecul: „De-ți găsi-o șezând c'un flăcău frumos, de bășcăluit s'o bășcăluiti [= s'o despărțiți de el] și la mine s'o porniți!" (A. S. Michailescu, *Crâmpeie din viața pop. român*, p. 29). — Cât despre *făt faur* din cimilitura aceluiași, rămas un mister pentru Pascu (*o. c.*, II, 75), el nu e decât un fonetism țigano-romănesc, pentru: *făt-faur* (cf. *fătul meu*, *Făt-Frumos*; *fiu-fiu* e „foiu", foalele", cf. megl. *fiū*, „instrument de suflat pentru a lipi ceva": Papahagi, *Meglano-Români*, I, 30; *cucioaie*, *ibid.*, e ngr. *κότσι*, „oscior"?). Relativ, apoi, la calcularea iepurelui în elemente de fierărie, așa de firească Țiganilor, compară gluma populară cu Țiganul, care, vrând să împrumute anumite unelte (sfredel, cuțitoaie, topor) de la un Turc, i se adresează „turcește": „Turchilinghili [evident, cuvântul n'are valoarea arheologică a lui *Turcilingi!*], dă-mi on (= un) șoilè, on șe șe ș'on hacanà cu coada ȩa așa!" (*Graiul nostru*, I, p. 417). Pentru timbrul țigănesc al cimiliturii, cf. rolul ursarului (Țigan) din „Jocul Păpușilor" (G. Dem. Teodorescu, p. 124).

1) Cf. o altă variantă, inedită, comunicată de d. Dumitrașcu-Reny:

Un Sas ara	Sau încă:
O sușa ra;	An aram,
Soc avea,	Soc aveam,
Soc ardea.	Soc ardeam.
	Ș'o șea rea aveam,
C'alte lemne nu avea.	Ș'o șea rea ardeam.

Pretutindeni, o largă exploatare a omonimiei. — *Tulumbuci* nu e „tul-îmbuci" (Pamfile, *Jocuri de copii*, I, 369), ci varianta unei cunoscute expresii scabroase (*tu-l în' buci*). — Patent țigănească e expresia *a hânghi moiul cuiva* (*a hânghi*, „chier", *moi* = țig. *mui*, „gură": Constantinescu, p. 19), ca și *a mardî* (pr. pr.: „a bate", p. 20) și *a buli* (de la *bul*, „dos": p. 29; cf. Șezătoarea, XIV, 82).

Avem chiar motive să credem, că și mult desbătutul „incipiu“ al strigăturii de la *Alimori* (și nume de sat): „*Alo, more, more, silito, silito, more*!“ e o formulă sillografică grecească, importată la noi prin Țigani (v. ce spune El. Niculiță-Voronca, *Studii în folklor*, I, 136, despre „Societatea Voevodiei (sic) Țiganilor“ de lângă Cluj, care colectă datele de „chronique scandaleuse“ și organizează „strigarea peste sat“ în Sâmbăta Paștilor). Dar despre această, altădată. — Că în *halea-palea* din cimilitura „lupului“ cu variantele ei (*halea-balea, halea-malea* etc.), pe lângă a *halî* și *bală*, note atât de adecvate în definiția unei fiare prin excelență vorace, sau țigaro-gr. *palè*, „din nou, iarăși“ (Pascu, *o. c.*, II, *ad loc.*), se amestecă și turc. *haleâ-paiâ*, — se vede din epitetul satiric de „jupân *halea-palea*“, ce i se dă lupului într'o snoavă din popor (v. rev. „Ion Creangă“, XIII, 16): o notă de satiră socială.

Un studiu sistematic, din punct de vedere lexicografic, al acestor recitative și formulete copilărești, multe foarte vechi! — păstrând, d. ex., amintirea lui Mihai Viteazul!), sau parodiind rugăciuni slavone (v. mai jos), — altele de dată recentă, produs al școlilor secundare (așa, d. ex., cele din rev. „George Lazăr“, II, 27, unde însă *se vu brè* nu e, evident, „qui vous voulez“, cum se spune, ci: *je vous prie*), — lipsește. Basa necesară pentru o asemenea cercetare nu lipsește, totuși, de loc: *Ritmica cântecelor de coji* a răposatului Alex. Bogdan și cele trei volume de *Jocuri de coji* ale dlui Pamfile oferă un vast material. Cele mai multe din aceste recitative înfățișează numerele până la zece: fie că încep cu *uniele* (după *dodiele*, cf. vr. *dodeiale*

1) Un recitativ publicat în rev. „Ion Creangă“ p. 1909, pe 150, mântuie: Dară țapul fără coarne.

Șapte fete *pe-o mascoane*, —

după ce le așezase prealabil, „pe o lăiață“ (oaie laie) și „pe un țap“; avem deci, în forma cea mai arhaică (*mășcoanie*), pe *mășcoale*, „catârcă“.

2) O variantă gorjană inedită (comunicată de d. I. Popescu-Voitești)

Stai, ploaie,

C'un paiu,

Stereogaie,

C'un maiu,

C'o să vină soarele,

Plină de coji de mălaiu [cf. „Mălaiu-Vodă“!]

Să-ți taie picioarele:

Uscate de nouă ai.

Amenințarea cu „soarele“, care „taie picioarele“, — deși nu „strigoai-cei“, — și într'un „descîntec de deochiū“ din jud. Fomanați (Păsculescu, p. 120).

„năcazuri“, *dodii*, „băjbăieli“, și după *cărăiele* = *caraiel*, „crivăt“, lit. : „vântul negru“, din turc. *qara-yel*, „vent du nord-est-ouest“, cf. lat. *aquilo*, idem, meglén. *boari-neagră*, „vânt negru, vânt turbat“; Papahagi, *Megleno-Români*, Glosar; cf. încă: *traistă-goală*, „vântul pustiitor de Sud-vest“, în „*Revista Pădurilor*, X, 299 *cara-il*, „an[!] negru“, apoi: *coșeava*, „vânt de Răsărit“, „*gorneac*, „vânt de Apus“, propr. : „muntean“, din *Noua Rev. Rom.*, XIV, 234—5, și *iugă*, „vânt de Sud“ = sl. *jugъ*, idem), sau cu *unerogu* (probabil = *inorogu*, „unicornis“, de unde varianta: *una ruga*) și sfârșesc cu *saicoteț* (= *sai*, *cotețe*!), ori *ducă* (monetă rus. de 50 cent.), ori cu *vig* (poate ung. *vég* = șfârșit), ca acele din rev. „*Ion Creangă*“, VIII, 243; fie că disimulează supt câte un quasi-omonim românesc numele fiecărei cifre: „(B)unili, [d]oile, miile [—triile], 'mpăratuli [=patrule], mincile [=cincile], nasăle [șasele], șerpele [=șeptele], (sc)optule, [n]ouăle, berbecile [zecile]“, sau cuprind numerale grecești-moderne: „*opisena*, *senă di* (ὀπίσω, ὀπισθεν, s. εἰς ἔνν, δύο), *chistin boli* (καὶ εἰς τὴν πόλιν), *țangăr*, *mangăr*, *na cartof*, *tu aftò* (κατὸ, τοῦ αὐτοῦ, κατ'αὐτὸ?) *belengher buf*, *cioc boc*, *treci la loc!*“, ca formulele din Pamfil, *o. c.*, pp. 27—8 (variante ale ultimei, v. și la Hasdeu, *Revista Nouă*, VII, p. 269, la Bogdan-Hoya, *Cântece de copii și jocuri*, p. 25, sau la Teodorescu, p. 192, care observă că originalul ei ar fi „șese versuri grecești, puțin cuviincioase“), ori chiar numerale latinești, ca *simățul*, „*jocul popicilor*“, ardelesc: „*simăț* se strigă, când se dă întâia oară în popic; a doua oară: *bist*; a treia: *terciu*“ (Pamfile, *ibid.*, III, 19) = lat. *semel*, *bis*, *ter* (cf. *tertius*), — ele sunt, oricum, foarte interesante.!)

Alt recitativ copilăresc: „*Unuma, dunuma, zaia, paia, chicura, cucura, hurduc, burduc, saçalie, pic, poc!*“, însemnând „*pușcă*“ (Pamfile, care-l publică, *Cimilituri românești*, p. 7, e de părere că „nu poate să însemne *pușca*, dupăcum crede poporul, sau vrea să fie crezut!“), conține elemente de cel mai mare interes: *unuma, dunuma*, sânt un fel de comandă de încărcare; pentru *zaia*, cf. ung. *zaj*, „*vuet*“ (cf. *huiuște*, despre *pușcă*),

1) *Bimbirică*, cunoscuta poreclă pentru un om mărunțel, să nu fie o colecție glumeață de numerale turcești: *bin* (1000) + *bir* (1) — *iki* (2)? Cf. însă turc. *bin* = *ibn*, „*fiu*“, și it. *bimbo*, „*bambino*“, „*Kind*“, de unde „ngr. dial. μικρόπικκος“, „*kleiner Insekt*, Laus“ (G. Meyer, *Neugr. Stud.*, IV, 60), rom. *bibic*, „*drăguț*“, *bibică*, „*amourette*“; de asemenea, n. pop. dial. de plantă *bom-bir*, „*crin*“ (?), în „*Povestea numerilor*“ din col. Alexici, p. 201.

iar p. *paia*, cf. *a da paièle*, „a ațăta, a înteți“; *chicura e picura* (picur), iar *cucura* = „tolbă de săgeți“; *hurduc, burduc* se referă la încărcătură și sgomot (cf. cimiliturile fedeleșului); *sacalie* amintește pe *săcăluș*, „treasc, tun mic“ (cf. vr. *pușcă*); restul — cunoscute interj., imitând „picnițul“ capsei și pocnetul armei (explosia).

Cu deosebire interesant de studiat e, însă, procedeul de transpunere și adaptare a acestor recitative în domeniul cimiliturilor.¹⁾ Un exemplu. În colecția de „Poesii populare“ a lui G. Dem. Teodorescu (p. 259), găsim următorul recitativ:

O ce' nașe
ije
ese
și ne b. . .
Da pinde țarca
dă-i buliarcă
și chliban.

Episcopul Melhisedec încă (*Revista p. ist., arh., filologie*, III, p. 54) a recunoscut în aceste cuvinte, — ca și 'n varianta: „Oce nașca tașca, da bună-i budașca“ —, o parodie a Rugăciunii Domnești slavone: *Otce naș, ije esé na besh* („Tatăl nostru carele ești în ceruri“¹⁾). Dar, nu numai începutul recitativului, ci și restul este, în întregime, compus cu elemente din aceeași rugăciune: *da priidet țarstfie (tvoia)*, „vie împărăția ta“, e fără îndoială, originalul lui *da prinde țarca; da budet voliă tfoia* („facă-se voia ta“) trebuie să fie la baza lui *dă-i buliarcă*, iar *chliban* e, evident, identic cu *hleb naș* („pânea noastră“), adică cunoscutul *hliban*, „mêche de pain“, care derivă, în ultima analiză, din vsl. *hlebŭ*, „panis“ (v. Cihac, s. v.), exact; l. *clibanicius*, sc. *panis*, gr. *κλιβάνιτης*, de la *κλιβανος*, „cuptorașul de lut, tuciu, fier sau argint, în care se cocea pânea“ (v. Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe u. Künste bei den Griechen und Römern*, I, p. 82).

1) Cf. cimilitura „șerpelui“ din Pascu (I, 196) și descântecul de șerpe din Frâncu-Candrea, *Moșii*, d. Ia p. 180; de asemenea, cea din farmecul de la p. 182 („laumă daumă“ = *lau-mă, dau-mă* !), sau începutul baladei „Petrea“ (*ibid.*, p. 226).

Odată format astfel, ca parte integrantă a parodiei, acest final s'a izolat, apoi, supt forma; „Dă-i prinde țarca, dă-i *bulească* și chiliban“ (Pamfile, *o. e.*, II, 317), în care țarca nu se mai înțelege în legătură cu textul slavon, ci cu numele păsării (ajuns, ca și sinonimul-*cotofană*, la înțelesul de „femeie depravată“), iar restul echivalează cu: „dă-i *băutură*, *udătură* (= *buliarcă* de sus, cf. ud *blească* s. *liiarcă*, etc.) și mâncare (țâne)“. Ca atare, țarcă *bulearcă* apare, însă, în cimilitura coasei: „Am o țarcă *bulearcă*, tot câmpul aleargă“ (Pascu, *o. e.*, I, 132). — Pentru *bulearcă* (ritmul va fi ajuțat, ca și sus, la formațiunea cuvântului), mai ales în legătură cu cositul, ar fi, poate, de comparat, pe lângă *liiarcă*, *holercă*, „băutură de calitate inferioară, rachi“, și: *buleacăr*, „tot felul de iarbă, amestecată cu uscături și spini“ (Viciu); iar, pentru *bulească*, pe lângă varianta *ocenaș budașca* = *budașcă*, „fiind“, „carele ești!“ a parodiei citate, sânt de însemnat: rom.-dial. *bulă*, „dihanie, despre femei rele“ (Conv. lit., XX, 1006), *bulă*, „turcica mulier“, *bulașcă*, *bulașcă*, „quod turcicae mulieres conficiunt“ (Anonimul Bănățean), turc. *bulașic-su*, „Spülwasser“ (Zeinker, 575, *butamac* (v. mai sus). . . Amalgamul e prea complex pentru a putea fi lămurit cu certitudine!)

Un alt teren care rămâne de exploatat supt raportul turcismelor, — d. Șăineanu neatingându-l decât foarte în treacăt, — e *onomastica*.

Un studiu special, amănunțit, ar trebui, neapărat, să distingă strict patronimicele turcești de cele tătărăști (o listă de acestea; v. acum în „Analele Dobrogei“, I, p. 163), obișnuite mai ales la Armeni (v. N. Iorga, *Armenii și Românii*, — o paralelă istorică, — *passim*).⁴⁾ Astfel, un *Hulubei*, cu tot aspectul

1) *Avel favel domene* dintr'o formulă copilărească (Bogdan-Hoya, p. 27) ar putea fi o parodie a lui „*ave, fave, Domine!*“ (cf. p. 18), tot așa de bine, ca și o estropiere din *Avel (Abel), Pavel, domnule!* (cf. p. 32). — Pentru *ăfăla*, *băfăla* de la începutul formulei (p. 18), cf. ngr. *ἄλλος*, „sale“, de unde mr. *aفال*, idem, și, în legătură cu bulg. *мафало*, „boue“, mr. *aفال-мафала*, despre un om murdar (v. Pascu, *Rev. de dial. rom.*, V. 227). — Interesante dublete de sens (prin glosare), în formulele de la pp. 15 (*chi a far* = *ki*, „afară“, ung.), 20 (*bica, bica, taoru* = *bica*, „taur“), etc.

2) Nume tătărăști poartă uneori și „Tătărășii“, adică *Țiganii*, robi ai Tătărilor, stabiliți pe la noi (cf. *Tătărăși*, sat). *Tamârtașowci* (cuman-*temir-taş*, „piatră-de-fier“) sânt, d. ex., „Tătărășii“ creștini, dulopareci ai măn. Neamtului în sec. al XV-lea (v. *Arhiva istorică*, II, 102). Cf. Picot et Bengesco, *Alexandre le Bon*, Viena 882, p. 37 și urm. (etimologiile de acolo sânt, însă, cele mai multe, false).

său de derivat din *hulub* (un *Holub Trohin*, în N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, 208; cf. n. de sat doljean *Columbeiu*), analog lui *Corbeiu*, *Lupeiu*, *Griveiu*, etc., se dovedește a fi identic cu tătăr. *Olobey* (și tatăl Mariei din Mangup), *Ulubeiü* (negustor armean din Suceava, la 1476, ap. N. Iorga, *o. c.*, p. 148; cf. „*Uluc-beiü*, gheograful“, în *Cronicarii munteni*, de același, p. 71), *Olbeiü* (notabil armean din Siretiü, în 1610, ap. Hasdeu, *Etym. Magn.*, II, 1698; cf. Goilav, în „*Revista Tocilescu*“, X, 246), deci = cuman. *Olubey*, *Ulubey*, „*magnus princeps*“ (v. *Codex Cumanicus*, pp. 258, 260, 300; cf. pol. *Kutubey* = cum. *Kutlubey*, „*felix princeps*“: *ibid.*, p. 265); — un *Danabasi* e turc. *danabassy*, „*cap-de-vițel*“ (cf. *Cap-de-boü*, n. de Armeni „*moldovenești*“ din Ardeal): — *Derewal* (Armean din Suceava, la Iorga, *Ist. com. rom.*, I. c.) e turc. *derè*, urmat de traducerea românească: *vale* (un Armean din Moldova ar putea fi și acel „*Dominus Czyran*“ de la p. 153, nota 2: *Țăranu!*); — *Ghiulea* e turc. *gül*, „*trandafir*“ (cf. *Triandafil*, *Vartic*, etc.);¹⁾ — un *Pălăuz*, iarăși, e identic cu însuși etnicul lui *Polowci*, „*Cuman*“, lit.: „*Bewohner der Fläche*“ (v. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, p. 744), ca și bulg. *Palauzoff*, ung. *Palócz*, etc.

Scopul nostru, însă, aici, nu poate fi acesta; cu atât mai mult, cu cât, incurând, vom avea prilejul să insistăm asupra chestiunii. Pentru acum, ne mulțumim a înșira câteva nume proprii românești de origine orientală (evitând, negreșit, pe cele deja relevate): *Balmez* e turc. *bilmez*, 'prost', prin rus. *balbes*, idem (Berneker), de unde și rom.-dial. *belbas* (Mold, nord.); — *Carabela*, „*Stâncă-neagră*“ = cuman. *bila*, „*cos*“ (*Codex Cumanicus*, p. 304; cf. mgl. *Bila-lungă*, „*Stâncă lungă*“, n. de loc., la Papahagi, *Megleno-Românii*, II, p. 39, și mr. *bel*, *abel*, *abeali*, pietrele cari servesc la jocul „*în cinci pietre*“: *Dslametra*, *Dict. mr.*, Papahagi, *Din' lit. pop. a Arom.*, p. 168); — *Carabaș*, din t. *hara-bach*, „*prêtre, mélisse*“ (Youssouf), lit.: „*cap-negru*“ (cf. oaie *cărăbașă*, bulg. *cernoglava*), sau = *cărăbaș*, în jocul călușarilor, „*cintărețul din carabă*“ (*carabă*, fig.: „*umflat, sătul*“, — v.

1) Pentru omonimul *ghiul*, „*scul, ghem*“ (Șăineanu, II, 182), cf. st. exemplul din N. Iorga, *Brașovul și Românii*, p. 24: „*940 ghiuluri de ață de casut fel*“, unde *fel* = germ. *Fell*, „*blană, cojoc, piele*“.

rev. Ion Creangă", V, 310 —, înseamnă o parte a cimpoiului și vine, probabil, de la turc-ar. *qarabba*, propriu: „garafă, ploscă“¹⁾; — *Caracus* (lit. „pasăre-neagră“, cf. l. *aquila*, sc. *avis*, gr. μέλας și μορφός, „de couleur sombre (aigle), vautour“: Boisacq, 64.), *Dugan, Togan, Tokan* (t. *doghan*, „șoim“; cf. megl. *duan* „șoim de munte“, *Buzdugan, Zăgan, Zăgănescu, Tohăneanu*), ambele având, împreună cu *Balaban* și *Şahin*, aceeași însemnare generică de „vultur“ (cf. *Vulturescu, Şoimescu, Coroiu*, poate chiar *Bărăgan*, atestat și ca n. de persoană: „fântâna lui Bărăgan“, într'un act din 1615, ap. Hășdeu, s. v.), ca și n. topic *Cartal* (Zenker, 699; Barbier, III, 449; cf. *Caracuseni*, în *Basarabia*); — *Bezu, Beza* = turc. *bez*, „toile“ (Kieffer-Bianchi, I, 209), cf. *Bezești* și *Bezari*, „Pânzari“, — *Buiçliu*, „Mustăciosu“ (t. *buiuq*, „grand“, s. *biiqlu*, „jeune homme“, de la *bouiq*, „moustache“: Bianchi, I, 250, 262), cf. *Burnea*, „Nărtiță“, din t.-pers. *burni*, „nasutus“ (Cod. Cum., 345), *Dudac*, „Buzilă, Buzatu“, din t. *doudaq*, „lèvre“ (Barbier, I, 306), *Deşliu*, „Colțatu“, din t. *dichlu*, de la *dich*, „dent“ (Bianchi II, 571); cf. *Zubcu, Zubaşco*, etc.: orîginar, porecle satirice (Pe *Samurcaş*, din *samour qach*, Barbier, II, 459, îl explică: „sourcils touffus“); — *Carataş*, t. *kara-tach*, „ardoise“, lit.: „piatră-neagră“ (Ureche, ed. Popovici, p. 92: „stânce negre de piatră, de fac foc cu dânsa“), cf. *Carataş, Caretaş* „fabricant de carete“; — *Ciogolea*, „Vrabie“, t.-pers. *çugûl*, „moineau“ (Zenker, 358^b; cf. *ibid.*, 358^a: *çugul*, „intrigant détracteur, calomniateur“); — *Cocuz*, „nevoiaş“ (Zenker; Barbier, II, 568: *qoqoz*, „indigent, sans ressources“); — *Curt*, „Lupu“ (cf. *Curt-Bunar*, „Fântâna-Lupului“); — *Djavara*, „pardon, permission“ (Bianchi, I, 397; cf. megl. *giavara-giuvara* = ceat-pat: Papahagi, I, 70); — *Erhan* = *Er-chan*, „Mann-Fürst“ (Vámbéry, *Das Türkenvolk*, p. 22); — *Faca*, „pauvreté, indigence“ (Youssof, 262); — *Ghidigiu* (de unde: *Ghidigeni*), din t. *ghidiji*, „qui mène paître, pâtre“ (Bianchi, II, 656), mai curând ca d n *ghidigiu*, fonetism moldovenesc pentru *bidiviu*, „cal“ (aşă, Şăineanu, *Inf. or.*, I, p. CCCXXVIII; *Bidiviul*, ca n. de fam.,

1) Caracterul românesc al „Kaluscharilo“ bulgari se vedează, fără voia lui Arnaudoff (*Bulgarische Festbräuche*, Leipzig 1917), și prin numele cântecului lor: „*Floritschika*“ (p. 62)

v. St. Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 294); — pentru *Halippa* cf. turc.-arab. *galib*, „vainqueur, supérieur, le plus fort, prépondérant“ (Zenker, 644), dar și rom.-dial. *halipa*, „vêtement déchiré“ (v. Dicț. Acad.); — *Giani* = t. *djani*, „criminel“ (Barbier, I, 521); — *Ispir*, „palefrenier, groom“ (Youssouf); — *Mazlâm*, „modeste, persécuté“ (*ibid.*); — *Murafa*, „procédure“ (Calfa, *Dict. fr.-turc.*); — *Possa*, „dépôt“ (Youssouf); — *Sofian* poate fi și *sofiian*, „pieux, dévôts“ (Kieffer-Bianchi, II, 130), — *Tafrali*, „fastueux, insolent“ (Barbier, II, 290), „arrogant, prétentieux, anmassend“ (Zenker, I, 600), „proud, conceited“ (Redhouse, 1241); — *Tell*, „colline“ (Youssouf). — N. de fam. *Borzea* amintește pe *Borzul*, n. de șef cuman din 1211 (cf. N. Iorga, *Hist. des Roum. de Trans.*, I, 49) — *borz*, „aes alienum“, *borzli*, „debitor“ (*Cod. Cum.*, p. 302), și pe sl. *bârzo*, *borzo*, „iute“ (cf. *Bârzu*), ung. *borz*, „ariciu“. — Pentru *Bengliu*, cf. țigan. *bengli*, „teuflisches Weib, Teufelin“. (P. J. Ješina, *Români Cib.*, p. 73), rom. *Bengea*, *Bengoiu*, *Bengescu*, *Bengulescu*, de la *benga*, *bengu*, „drac“ (acesta din urmă, în „*Revista istorică*“, VI, p. 264). — O mențiune specială, în sfârșit, pentru *Caraiflac*, cunoscutul nume turcesc al Munteniei, care apare într-o baladă din Păsculescu, p. 261, ca nume de persoană: „alelei, taică Novac, fecior lui *Caraiflac*“ („*Turcilor, Spahiilor*“ de acolo sună la Tocilescu, I, 84: „*Turcilor, Pasfi(r)ilor, și mai mari Nicenilor*“ = *ienicerilor!*).¹⁾

Cât privește toponimicele turcești, — majoritatea, dobrogene —, v. între altele: N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea, passim*, și *La Dobrogea roumaine* (extras din „*Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*“ pe 1919). — O. Tafrali, *La Roumanie Transdanubienne*, Paris 1918, când nu împrumută din Iorga, dă traduceri greșite: *Turcoaia*, „le Turc“ (în loc de „la Turque“), sau *Văcăreni*, „les vachers“, în loc de: „colons ou habitants venus de *Văcari*“, care, acesta, înseamnă: „vachers“ (p. 130), și pune

1) *Caterdzi* (Simon), „începătorul neamului Catargiilor în părțile noastre“ (N. Iorga, *Ist. com. rom.*, I, p. 221), ar face mai probabilă etimologia *catârți*, „crescător s. negustor de catări“, decât *Catargi*, „fabricant de catarge“, fără gr. *κατάρτο*, „galeră“. — Tot așa, *Culoglu* poate însemna, nu numai *Robescu*, ci și: *Pedestrașu* (cf. *Peșacov*, din sl. *pešak*, de unde și ngr. *πεσάκ* = *peșac* și rom. *Într'un peș*: Codin).

semn de întrebare după „Merland“ al lui Allard (p. 144), în care, — Dobrogean get-be-get, cum se recomandă, — nu recunoaște totuși pe *Mârleanul* nostru!

Izdat, „când se umflă burta bouului“ (*Noua Rev. Română*, XIV, 235), **izdat**, „umflare la stomah“ (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 94), contra căreia se descântă „de izdat“ (v. d. ex. colecția Daniil Ionescu), apoi, printr'un proces firesc: „drac.“

Cf. turc. *izdiad*, „accroissement, augmentation“ (Kieffer-Bianchi, I, 27).

Lambă¹, 'coulisse, rainure', **lambă²**, 'côrde de tilleul qui est attachée de l'esse de l'essieu soit au palonnier soit au marche-pied d'une petite voiture' (Cihac, II, 164).

Cf. turc. *lamba*, „lignes ou filets servant de bordure autour d'une corniche“ (Barbier, II, 697).

Moglan, „bădăran, țaran prost“.

Cuvântul pare înrudit cu *olan* (turc. *oghlan*) și *icioglan* (v. Șăineanu), *adam-oglan*, „om“, lit.: „fiul omului“. Prototipul său ar putea fi *agemoglan* sau *iamoglan*, de care vorbește cronicharul (Kogălniceanu, *Letopiseștele Moldaviei și Valahiei*, 410): „Obiceiul au Turcii, în al patrulea an, să iea a zece den copii, parte bărbătească, ca să adaoge pururea slujba împărăției. . . Pre cari apoi îi duc la Țarigrad, pre alții la Odriiu și pre la alte schele, de-i dau de-i hrănesc, pre unii la Brussa, pre alții la Karaimani, de se înveață la țarine. Acestora le zice *Agemoglani* sau *Iamoglani*, adecă nevinovați coconî. . .“ (cf. *ageamîu* și *prost*, originar: „nevinovat“, și Dicț. Ac., s. v. *gloan*, iar, în altă ipotesă: *moc*, *mog*, *mogul*, lit.: „Mongol“?).

Negeac, „biciul ceiușului (ceaușului), în jocul călușerilor“ (Pamfile, *Sărbătorile de vară*, p. 55), e turc. *nadžaq*, „marteau masse d'armes“ (Kieffer-Bianchi, II, 1073), precum *cançuc*, „biciu“, e turc. *kançuk*, *idem*, ngr. *καπτόκι* (Byzantios).

Năbârgeac, adj. și subst., „prostănac“ (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 51), *năbârgeac*, „prostuț, prostălău“ (Pamfile, *Agricultura la Romini*, p. 252), *năvârgeac*, „copil rezgăit, necertat de părinți, care face boțoroage“ (rev. „Ion Creangă“, VIII [1915], p. 39), e turc. *na-bè-ğa*, „déplacé, inconvenant, inopportun“ (Youssouf, 857), *naberdja*, „déplacé, désagréable, inconvenant“ (Kieffer-Bianchi, II, 1071), alipit la grupa suf. *-eac (-eag)*. — Un *Năvârgeacul*, n. topic, în j. Vâlcea, v. Dicț. geogr.

Neder, interj, strigătul repetat al buratecului în cimilitura sa (Pascu, *Despre Cimilituri*, I, 108), atestat și în „Cântecul Păpușilor“ (Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, I, p. 39), e adv. interog. turc. *nedür*, „qu' est-ce? quel est? qu'y a-t-il?“ (Kieffer-Bianchi, II, 1099). — Compară varianta din Păsculescu (*Literatura pop. românească*, p. 386), unde strigătul broatecului (tot „puii de Ungurean“) e: *verder, verder* = germ. *wer der? wer da?* „qui vive?“ (din acesta din urmă, cu fonetism unguresc: rom.-dial. *berdo?*), — cuprinzând, în același timp, și o alusie, obișnuită în cimilituri, la culoarea broatecului (*verde*, cf. fr. *verdir*).

Oină, numele cunoscutului joc de minge, n'a fost, pe cât știu, explicat în mod satisfăcător.

Tiktin, plecând de la varianta *hoina* (contaminație cu *hoinar!*), îl raporta la rus. *vojnă*, pol. *wojna*, „Krieg“, — ceea ce nu se potrivește de loc cu caracterul jocului, care n'are nimic războinic.

Pascu (*Etimologii românești*, p. 66) îl consideră ca pe un joc „de oi“ (cf. *de-a baciul*).

„Codex Cumanicus“, ed. Kun Géza, p. 256, are însă următoarele două cuvinte, care nu se pot despărți de *oină* și *oinaș* (*foinar*) ale noastre: *oyñ*, „ludus“, *oynas*, „collusor“*).

Salamangea, „stofă de mătase verde, taftă“ (Păsculescu, *o. c.*, p. 375: „cort de catifea și *salamangea*“), n'are, firește, nimic comun cu *salle à manger*, ci e o simplă corupție populară din *şamalageà* = alăgea (de) Şam (Damasc), turc. *şam-alağâsi*, „éttoffe de soie rayée, fabriquée à Damas“ (v. Şăineanu, *Infl. or.* II¹ 335; N. Iorga, *Negotul și meșteşugurile în trecutul românesc*, pp. 75, 254), precum *gerfe* (p. 57) e *gevreă*, „batistă“ (Şăineanu, II¹ 179) și nu trebuie confundat cu *ehbrea* (p. 342) = *gebreă* „otreapă“ (II¹, 177).

De astfel de estropieri și confuzii mișună, în special, colecția citată a d-lui Păsculescu (nu relevăm decât turcismele sau cele în legătură cu ele): *Dereà*, glosat: „costiș, loc ridicat, delușor“ (p. 335), de fapt, tocmai contrariul: turc. *derè*, „vale“; —

[*] Cf. *Dicționarul Academiei* sub *hoină*, de unde (copil) *hoinar*, pentru care C. Lacea popune etimologia turc. *oĵun* „joc“, *oĵnamati*, „a se juca“].

gârbojie („tărtăcuță roșie plină de —“) din cimilitura măcieșului sau nasului (p. 341) = *cârmojie*, „miche de pain“, s. *cârmâz* = turc. *kyrmyz*, „cramoisi“, „vermeil“, lit.: *vermiculus*, „Scharlach-läus“, contaminat cu *gârbov* (cf. nas *coroiet*, „acvilin“, lat. *aduncus*) și *boz, boji*, (cf. Panțu); — în *gealap* (p. 342) e evidentă confuzia dintre *ge(a)lat*, „gâde“, și *gelep*, „oier“; — *singir*, „stânjen, lanț“ (p. 378) = *singir*, idem, iar *singer*, „cuțit mare turcesc“ (*ibid.*) = *hanger* (contaminat, poate, cu *sânge*); — *Chizel, chizil* din Ialomița (p. 52) n'are nevoie să fie transportat în Asia-Mică (p. 312), pentru a fi turc. *kyzyl*, „roșu“ (deși cunoaștem un cântec popular obscen, în care e vorba de „o jalbă la Sultan“ a „fetelor din *Natapan*“ = Matapan!); — *ierbănaș*, „dajdea ce o dădeau populațiile prădate“ (p. 348), e o fantasmă glotologică (probabil, datorită etim. pop. cu *ban*) pentru *ierbinaș* (cf. p. 48) = *Arbănași*, „Albanezi“; — *Odridului* din text (p. 261) redă tot atât de greșit, ca și *Odrihul* din indice, pe: *Odriului* (rimând cu *cadiului*), — care, firește, nu e Ohrida (indicele), ci Adrianopolea (și: Udriii); — *Dârșovean* (pp. 301, 303) nu e *Dârstorean* (indice), ci *Hârșovean* (cu *d*-protetic), etc., etc. — Cazul lui *televechie*, „un fel de așternut chilim“ (p. 382), care, ca formă, reproduce prototipul turc mai exact decât obișnuitul *tivilichie*, „pieptar lung al țărâncelor“ (p. 383), e drept să fie semnalat ca o „excepție onorabilă“. Și aici, însă, înțelesul e greșit dat!

Tâlv, „*Lagenaria vulgaris*, curcubita *lagenaria* L., cucurbată, tidvâ, tiugă, troacă“ (Panțu, p. 299), să nu fie, totuși, identic cu turc. *telv*, „épine, buisson“ (Kieffer-Bianchi, I, 326)?

Tiutiuc, '1. bucată de lemn scurtă și groasă: „pune un tiutiuc sub roata căruței, să nu fugă la vale“; 2. nume de familie' (Boceanu, *Glosar de cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 105), **tutuc**, „trunchiul de lemn pe care se sparg lemnele de foc“ (*Noua Rev. Română*, XII, [1913], 285), e turc. *tutuc*, „obstacle, ce qui retient“ (Kieffer-Bianchi, II, 199), *toutouq*, „voile, rideau, paralysie“ (Barbier, I, 302, 305). — De adăugit la sinonimele: *opritoare, piedică, carastolă* din Pamfile, *Industria casnică la Români*, p. 139¹).

V. Bogrea.

1) Pentru dubletul *tiutiuc-tutuc*, cf. *titiun-tutun, tiuleiu-tuleiu* (turc. *tülle*, „plume d'oiseau“, din Zenker, 326²).